

Univerzita Palackého v Olomouci
Přírodovědecká fakulta
Katedra geografie

Martin MIKA

Váleční uprchlíci v Tádžikistánu v devadesátých letech 20. století

bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.
Olomouc 2007

Prohlašuji, že bakalářskou práci jsem vypracoval sám a veškeré použité zdroje jsem uvedl v seznamu.

V Olomouci dne 6. 5. 2007

Podpis

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Geografie

Školní rok: 2005/06

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

student

Martin MIKA

obor

Mezinárodní rozvojová studia

Název práce:

Váleční uprchlíci v Tádžikistánu v devadesátých letech 20. století

War refugees in Tajikistan in the 1990s

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je analýza problematiky uprchlíků v Tádžikistánu především v průběhu občanské války v letech 1992-1997, zmapování mezinárodních organizací působících v oblasti a charakteristika procesů repatriace a reintegrace uprchlíků. Dílčím cílem práce je charakteristika současného stavu v Tádžikistánu s důrazem na možné problémy.

Struktura práce:

1. Občanská válka v Tádžikistánu 1992-1997
2. Problematika uprchlíků v zemi – charakteristika a vývoj počtu uprchlíků v daných letech, cílové země
3. Organizace působící v oblasti – UNHCR, Mezinárodní červený kříž, aj.
4. Repatriace uprchlíků
5. Současný stav a případné problémy

Bakalářská práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

Konkretizace osnovy (květen 2006).

Rešerše dostupné literatury (říjen 2006).

Zpracování 1.-2. kapitoly (listopad 2006).

Zpracování 3.- 4. kapitoly (leden 2007).

Zpracování 5. kapitoly a formulace závěru (únor 2007).

Dokončení a odevzdání práce (duben 2007).

Rozsah grafických prací: grafy, mapy

Rozsah průvodní zprávy: 10 000–12 000 slov základního textu + práce včetně všech příloh v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

DENG, Francis. *Human rights questions: Human rights situations and reports of special rapporteurs and representatives. Internally displaced person. Annex, Profiles of Displacement: Tajikistan.* UN General Assembly Mission Report, 26 October 1996, A/51/483/add.1.

DRUKE, Luise. Housing and property restitution for returnees in Tajikistan in the 1990s.

Refugee Survey Quarterly, 2000, vol. 19, no. 3, s. 113 – 129.

Human Rights Watch/Helsinki. Return to Tajikistan: Continued regional and ethnic tensions. *Human Rights Watch Country Report* [online]. May 1995, vol. 7, no. 9. [cit. 2006-05-22]. Dostupné z <<http://www.hrw.org/reports/1995/Tajik.htm>>.

Human Rights Watch/Helsinki. Tajik refugees in northern Afghanistan: Obstacles to repatriation. *Human Rights Watch Country Report* [online]. May 1996, vol. 8, no. 6. [cit. 2006-05-22]. Dostupné z <<http://hrw.org/reports/1996/Tajik.htm>>.

HUNT, Kathleen. Tajikistan: refugee reintegration and conflict prevention. New York, N.Y. : Open Society Institute, 1998. 76 s.

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.

Datum zadání bakalářské práce: 24.5 2005

Termín odevzdání bakalářské práce: 15. 5. 2007

vedoucí katedry

vedoucí diplomové práce

Obsah

Seznam zkratk	6
1 Úvod	7
2 Metody zpracování	9
3 Základní historicko-geografická charakteristika Tádžikistánu	10
4 Občanská válka v Tádžikistánu 1992–1997	13
4.1 Regionalizace Tádžikistánu	13
4.2 Příčiny války	14
4.2.1 Regionalismus	14
4.2.2 Soubor ideologií	15
4.2.3 Vnější faktory	16
4.3 Průběh konfliktu	17
5 Problematika uprchlíků v zemi	20
5.1 Migrace před rozpadem Sovětského svazu	20
5.2 Migrace po získání nezávislosti	20
5.2.1 Uprchlíci	22
5.2.1.1 Rusové	22
5.2.1.2 Židé	23
5.2.1.3 Uprchlíci směřující do Kyrgyzstánu, Turkmenistánu, Kazachstánu a Uzbekistánu	23
5.2.1.4 Uprchlíci v severním Afghánistánu	25
5.2.2 Vnitřně přesídlené osoby	26
6 Repatriace a reintegrace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob	27
6.1 Repatriace	27
6.2 Reintegrace	28
6.2.1 Reintegrace bývalých vojáků	30
7 Organizace působící v oblasti	32
7.1 Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)	32
7.2 Rozvojový program OSN (UNDP)	32
7.3 Světový potravinový program (WFP)	33
7.4 Aga Khan Foundation (AKF)	33
7.5 Save the Children (USA)	34
7.6 Shelter For Life International (SFL)	35
8 Současný stav a možné problémy v Tádžikistánu	36
8.1 Pracovní migrace	36
8.2 Afghánistán a drogová problematika	38
8.3 Ferganská kotlina	39
8.4 Hraniční spory	40
8.4.1 Tádžikistán – Uzbekistán	40
8.4.2 Tádžikistán – Kyrgyzstán	40
9 Závěr	42
Použité zdroje	44
Summary	49
PŘÍLOHY	50

Seznam zkratek

AKF	Aga Khan Foundation
ASSR	Autonomní sovětská svazová republika
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OSN	Organizace spojených národů
SNS	Společenství nezávislých států
SSR	Sovětská svazová republika
UNDP	Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme)
UNHCR	Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (United Nations High Commissioner for Refugees)
UNMOT	Mise pozorovatelů OSN v Tádžikistánu (United Nations Mission of Observers in Tajikistan)
WFP	Světový potravinový program (World Food Programme)

1 Úvod

Tádžikistán je jedním z nejméně zapomenutých koutů světa, který až do nedávné doby stál mimo světové dění. Přitom různé části Tádžikistánu byly v minulosti součástími velkých říší a zemí vedla jedna z větví slavné Hedvábné stezky. Horské oblasti dnešního Tádžikistánu byly dlouhou dobu pro středoasijské vládcy jen těžko dostupné a špatně ovladatelné. I pro carské Rusko se stala tato oblast jednou z posledních připojených součástí impéria. Po století ruské, resp. sovětské, nadvlády a období relativního klidu se Tádžikistán dostal na stránky novin až v souvislosti s krvavou občanskou válkou na počátku 90. let 20. století. Dalšího výraznějšího zájmu se Tádžikistán dostalo na podzim roku 2001, kdy se jednomyslně přidal k protiteroristické koalici ve válce proti hnutí Tálibán. I tak zůstává Tádžikistán relativně málo zajímavou zemí, o níž projevují zájem především sousední státy a Rusko. Můj názor je opačný, a proto jsem si zvolil problematiku uprchlíků v Tádžikistánu jako téma své bakalářské práce, ve kterém chci poukázat na nutnost zvýšit zájem, především západních velmocí, o tento chudý stát a celý region Střední Asie. V současné době sice existují oblasti s mnohem většími počty uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, ale středoasijský region skrývá řadu hrozeb, které představují nové obrovské množství potenciálních uprchlíků.

Cílem práce je vytvořit obecnou analýzu problematiky uprchlíků v Tádžikistánu v průběhu a krátce po občanské válce, jejíž součástí je i popis procesů repatriace a reintegrace.

Hlavní text práce je rozdělen do šesti kapitol. V úvodní kapitole stručně charakterizují historický vývoj, fyzickogeografické a socioekonomické podmínky Tádžikistánu.

V kapitole následující popisují hlavní příčiny a průběh válečného konfliktu. Pro jejich lepší pochopení se zabývám v této části práce také regionalizací země, která měla zásadní vliv na celý konflikt a dodnes hraje v Tádžikistánu významnou roli.

Další kapitola se věnuje migraci a především uprchlíkům vnitřně přesídleným osobám. Zmiňuji zde na úvod sovětské deportace a nucené migrace, které vytvořily z Tádžikistánu etnicky heterogenní stát. Hlavní část se pak věnuje etnické struktuře uprchlických proudů a směrům, kterými se vydaly.

Následující kapitola se zabývá průběhem repatriace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob a jejich reintegrací. Na to navazuje kapitola představující

nejvýznamnější mezinárodní organizace, které pomáhaly lidem s rekonstrukcí zničených domů a návratem do běžného života.

Poslední kapitola popisuje současný stav v zemi a zároveň poukazuje na potenciaální hrozby pro Tádžikistán, které by mohly v budoucnu přerůst v další ozbrojený konflikt.

2 Metody zpracování

Při psaní bakalářské práce byly použity metody sběru, analýzy a kompilace získaných informací. Pro získání těchto informací jsem používal tištěné a internetové zdroje. Šlo především o anglicky psané zdroje, protože v českém jazyce neexistuje žádná publikace, která by se zabývala touto problematikou. Nejbližší tématu jsou monografie a články PhDr. Slavomíra Horáka, který se zabývá politickým a sociálním vývojem oblastí širší Střední Asie. Jeho publikace *Střední Asie mezi východem a západem* byla mým stěžejním zdrojem při zpracování kapitoly o občanské válce.

Významným zdrojem při zpracování kapitoly o problematice uprchlíků se pro mě stala studie Aarona Erlicha o přeměně Tádžikistánu ze zdrojnice uprchlíků na exportéra pracovní síly. Dále jsem využil internetové stránky Výboru Spojených států pro uprchlíky a imigranty, a to především jejich výroční zprávy o jednotlivých zemích regionu, a stránky UNHCR, na kterých jsou k dispozici volně stažitelné statistické ročenky. Při zpracování této kapitoly jsem narazil na největší problémy při psaní bakalářské práce. Šlo o přesnost statistických dat, které se v několika pramenech často lišily, i když bylo poukazováno na stejný původní zdroj, UNHCR. Proto uvádím především ty data, která se shodovala ve více pramenech nebo pochází přímo od UNHCR. Tyto statistické data považuji za nejrelevantnější.

Dalšími užitečnými zdroji informací pro mě byly zprávy organizace Human Rights Watch/Helsinky o dodržování lidských práv v Tádžikistánu, International Crisis Group o dění ve Střední Asii, zpráva pro Valné shromáždění OSN o vnitřně přesídlených osobách v Tádžikistánu a internetové stránky humanitárních a rozvojových organizací působících v zemi.

Součástí bakalářské práce jsou také mapy, tabulky a další přílohy týkající se tématu.

3 Základní historicko-geografická charakteristika Tádžikistánu

Středoasijský Tádžikistán je jednou z pěti bývalých sovětských republik. S rozlohou 143 100 km² je nejmenší zemí regionu. Nejdelší hranice sdílí Tádžikistán s Afghánistánem (1 206 km) na jihu a Uzbekistánem (1 161 km) na severozápadě a západě. Dále sousedí na severu s Kyrgyzstánem (870 km) a na východě s Čínou (414 km) (FRD, 2007: 3).

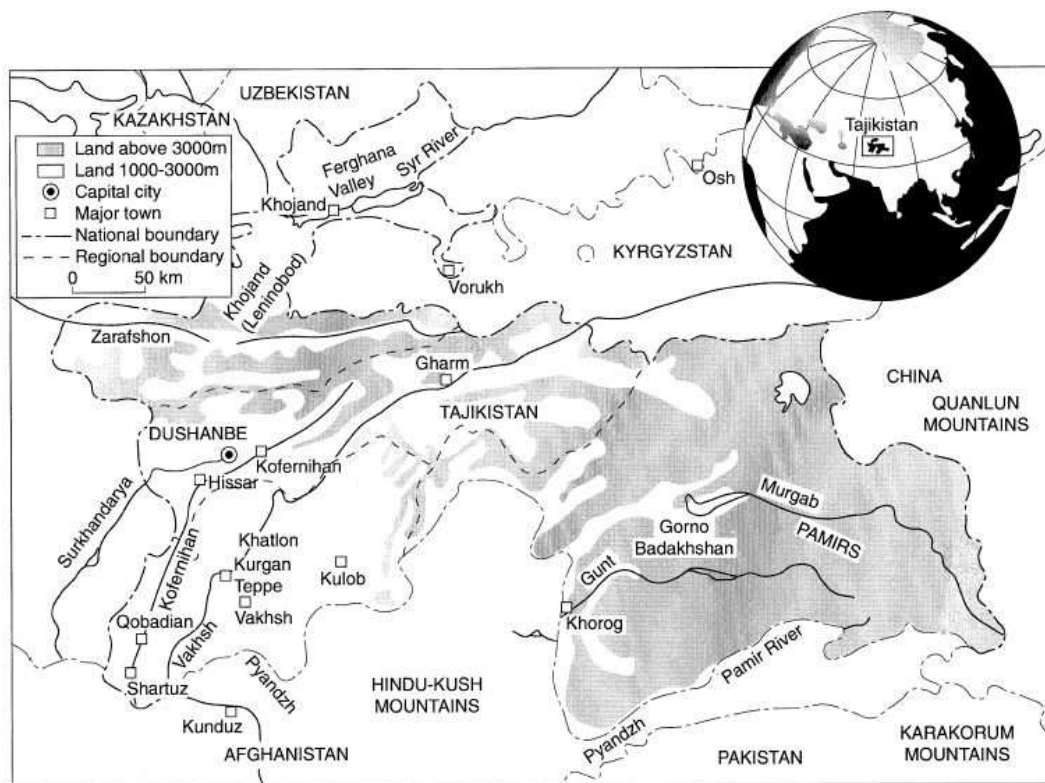
Asi 90 % země zaujímají hory a zbývající desetinu území představují horské kotliny a mezihorská údolí, oddělující jednotlivé horské soustavy. Jak dokládá mapa Tádžikistánu (viz Obr. 1), více než 50 % území leží v nadmořské výšce přes 3 000 m, přičemž řada vrcholů přesahuje výšku 6 000 m. Největší část území náleží Pamíru, v jehož západní části se nachází nejvyšší vrchol země (a nejvyšší hora bývalého SSSR) Štít Ismoila Sómóniho (dříve Pik Kommunizma – 7 495 m. n. m). Východní Pamír je v podstatě tvořen náhorní plošinou v nadmořské výšce kolem 4 000 m. V severním okraji Pamíru se nachází pohoří Alaj. Do nejsevernějšího výběžku Tádžikistánu zasahuje velmi úrodná Ferganská kotlina. Nížinné oblasti se nacházejí také v jihozápadní části země (Palmer, 2000: 672).

V Tádžikistánu žije 7 320 815 obyvatel (odhad 2006). Pouze asi třicet procent těchto obyvatel žije ve městech, což je nejmenší míra urbanizace ze všech postsovětských republik. Naopak úhrnná plodnost je v tomto srovnání nejvyšší, činí čtyři narozené děti na jednu ženu (FRD, 2007: 5).

Tádžikové nejsou příbuzní s ostatními turkotatarskými obyvateli střední Asie, ale jsou potomky starověkých íránských kmenů. Území dnešního Tádžikistánu bylo v 6. až 4. století př. n. l. dobyt Peršany, později vojsky Alexandra Velikého a v dalších staletích tvořilo součást říší Baktrie a Sogdiany. V polovině 8. století n. l. dobyli zemi Arabové a došlo tak k islamizaci místního obyvatelstva. Ve středověku si území podmanili Mongolové. Od 15. století byl Tádžikistán součástí uzbeckého Bucharského emirátu (Palmer, 2000: 672). Podle tádžických historiků se Tádžikové jako jednotný národ zformovaly v období vlády perské dynastie Sámánovců¹ v desátém století, kteří vládli z Buchary, která leží v dnešním Uzbekistánu (INS, 1993: 3). Naopak Netopil a Skokan (1989: 157) píší, že Tádžikové „...vytvořili národ teprve v podmínkách socialistického zřízení“.

¹ Od nejvýznamnějšího panovníka této dynastie Ismoila Sómóniho je odvozen i název současné tádžické měny – sómóni, stejně jako nejvyšší vrchol Tádžikistánu (viz výše).

Obr. 1: Mapa Tádžikistánu

Zdroj: Akbarzadech, 1996

V roce 1920 se stal Bucharský emirát sovětskou republikou. O rok později došlo k vytvoření Turkestánské ASSR spojením několika středoasijských regionů (např. Samarkand, Fergana, Pamír). V roce 1924 byly Turkestánská ASSR a Bucharský emirát reorganizovány a byla vytvořena Tádžická autonomní sovětská socialistická republika, jež byla součástí Uzbeké SSR. Ale jen do roku 1929, kdy se Tádžikistán stal také svazovou republikou. Mezitím byla v roce 1927 vytvořena Autonomní oblast Horský Badachšán (Law, 1999,2001-2005).

Toto rozdělení nijak nerespektovalo etnické a lingvistické faktory. Tradiční tádžická centra, Samarkand a Buchara, byla začleněna do Uzbekistánu a naopak část Ferganské kotliny byla připojena k Tádžikistánu. V současné době tak žije v Uzbekistánu asi 1,24 milionu Tádžiků a Uzbekové tvoří čtvrtinu obyvatel Tádžikistánu. (ICG, 2001b: 1)

V meziválečném období byla tádžická ekonomika začleněna do sovětského ekonomického systému, který vytvořil z Tádžikistánu oblast pěstování bavlníku. Uvolněný sovětský režim z konce 80. let 20. století povzbudil nacionalistické hnutí v Tádžikistánu a 9. září 1991 byla vyhlášena nezávislost. (FRD, 2007: 2) Občanské válce, která vypukla nedlouho po získání nezávislosti je věnována následující kapitola.

Tádžikistán je administrativně rozdělen na tři hlavní regiony, jednu autonomní oblast a jedno nezávislé město (viz Obr. 1): Sogdijská oblast (dříve Leninobódská oblast) na severu; Chatlonská oblast na jihu, která byla vytvořena sloučením regionů Kurgan Tjube a Kuljób v roce 1993; a Oblast republikového podřízení v centrální části země. Autonomní oblast Horský Badachšán se nachází na východě a nezávislým městem je Dušanbe (Law, 1999,2001-2005). Podrobnější charakteristika tádžických regionů je uvedena v kapitole *Občanská válka v Tádžikistánu 1992–1997*.

Podle censu z roku 2000 tvořily Tádžikové 79,9 % obyvatel země, Uzbekové 15,3 %, Rusové 1,1 % a Kyrgyzové 1,1 %.² Úředním jazykem je tádžičtina, která je velmi podobná perštině. Dostí rozšířená je i ruština³ a uzbečtina, kterou mluví asi 25 % obyvatel. Nejrozšířenějším náboženstvím je islám jehož sunnitskou větev vyznává 85 % obyvatel a šíitskou 5 %. Asi 3 % populace se hlásí ke křesťanství, jedná se především o Ruskou pravoslavnou církev. (FRD, 2007: 5)

Podle odhadu OSN z roku 2006 žilo 64 % obyvatel Tádžikistánu pod národní hranicí chudoby (2,15 USD na den), což bylo o 18 % méně než v roce 1999. Tádžikistán, který byl nejchudší republikou Sovětského svazu, ztratil získáním nezávislosti skoro 50 % státních příjmů, které přicházely z Moskvy. Další narušení národního hospodářství způsobila následná občanská válka. V současné době je tádžická ekonomika závislá na exportu hliníku a bavlny a importu obilí z Uzbekistánu a Kazachstánu. (FRD, 2007: 6-8)

² Ještě v roce 1989 tvořily podle sčítání lidu Rusové 7,6 % a Uzbekové 23,5 % obyvatel Tádžikistánu (viz Přílohy).

³ Horák (2005a: 104) píše, že „...dodnes je většina tádžické populace (včetně mládeže) schopna domluvit se rusky a z právního hlediska zůstává ruština tzv. jazykem dorozumění mezi národy“.

4 Občanská válka v Tádžikistánu 1992–1997

4.1 Regionalizace Tádžikistánu

Ke charakteristice tádžických regionů využiji dílo Slavomíra Horáka (2005b), ve kterém vymezuje v rámci Tádžikistánu pět základních oblastí: severní Tádžikistán, Pamír, centrální oblasti, Kuljóbská oblast a Kurgan-tjubská oblast. Dle Horáka totiž sehrála regionální identita „klíčovou roli v tádžické občanské válce v 90. letech, pro niž byly ideologické, případně stranické faktory pouze vnější slupkou a ve skutečnosti se jednalo především o spor mezi jednotlivými klanovými skupinami“. (Horák, 2005b: 139)

V severní části země, která patřila k nejrozvinutějším oblastem v Tádžikistánu, žije nejvíce obyvatel. Dnešní Sogdijská oblast (dříve Leninóbódská, později Chodžentská) byla uměle připojena k Tádžikistánu odtržením uzbeckého území v roce 1929. Proto zde žije i většina uzbecké populace Tádžikistánu a oblast tíhne více k Uzbekistánu. Region dominoval republice nejen v hospodářství, ale také v politickém životě. Převážná část vládnoucí elity v Tádžické SSR byla tvořena obyvateli Leninóbódské oblasti. (Horák, 2005b: 139-141)

Výše vymezená oblast Pamír je totožná s Autonomní oblastí Horský Badachšán, který představuje velmi obtížně dostupnou část Tádžikistánu. Obyvatelé Pamíru jsou tvořeni příslušníky mnoha národností hovořících několika východoíránskými jazyky.⁴ Od zbytku Tádžikistánu se liší také vyznáním – Pamířané vyznávají šíitský směr ismá'ílíja a jsou většinou umírnění bez extremistických projevů. Rozpad Sovětského svazu vedl k výraznému poklesu životní úrovně obyvatelstva a k jeho zapojení do obchodu s narkotiky z Afghánistánu. Současně chybí i kvalitní spojení s centrálními oblastmi, a proto je region závislý na dovozu humanitární pomoci. (Horák, 2005b: 142-143)

Do centrálních oblastí spadá především okolí hlavního města země Dušanbe (území Hissarské kotliny, Kofarnichon) v západní části regionu, která sousedí s Uzbekistánem a žije zde mnoho Uzbeků, kteří jsou propojeni s uzbeckými klanovými strukturami. Východní část centrální oblasti vyplňuje Garmská oblast neboli Karategin a svým charakterem se od centra značně liší. Ekonomické podmínky a především shora nařízené sovětské deportace vytvořily pocit odporu vůči centru a obyvatelé získali sklon k radikalismu. (Horák, 2005b: 144-145)

⁴ Tádžičtina naopak patří do západoíránské jazykové skupiny.

Kuljóbská oblast a Kurgan-tjubská oblast společně vytvářejí administrativní jednotku Chatlonská oblast. Kurgan-Tjube se nachází na jihozápadě Tádžikistánu. Obyvatelstvo oblasti tvoří obvykle přistěhovalci z jiných částí Tádžikistánu. Většina z nich pochází z Karateginu a žijí zde i Uzbeki, kteří přišli z Ferganské kotliny. Původními obyvateli jsou polokočovně turecké kmeny. Oblast Kuljóbu je známa pěstováním bavlny, ale kromě toho zde neexistuje žádná jiná průmyslová základna. Obchod byl tradičně doménou Chodžentu, a tak nutná spolupráce se severními klany přinesla i významný podíl na účasti v politickém životě republiky. Z Kuljóbu pochází i současný prezident Tádžikistánu Emómali Rahmónov. (Horák, 2005b: 146-147)

4.2 Příčiny války

V literatuře se objevuje několik příčin tádžické občanské války. V této části kapitoly proto zmíním především ta nejdůležitější témata, která zapříčinila vznik války a výrazně ovlivnila její průběh.

4.2.1 Regionalismus

Asi nejdůležitější roli v občanské válce sehrál, jak už bylo naznačeno výše, regionalismus. K rozvoji regionalismu přispěla především ztráta dvou historicky důležitých měst, Buchary a Samarkandu, při vzniku Tádžické SSR v roce 1929. Tato regionální centra s významnou tádžickou populací měla hrát důležitou roli při formování vědomí národní identity Tádžiků. V nově vzniklém Tádžikistánu tak neexistovalo žádné město, jenž by mělo pro Tádžiky jednotící charakter a příslušnost k určitému regionu byla důležitější než příslušnost k tádžickému etniku (Gretsky, 1995).

Vznik Tádžické SSR znamenal nejen ztrátu části země, ale i získání nového území. Část Ferganské kotliny (okres Chodžent) byla odebrána Uzbekistánu a připojena k Tádžikistánu. Tato událost jen podpořila rozšiřující se regionalismus, protože se Leninóbódská oblast (dnešní Sogdijská oblast) odlišovala klimaticky, ekonomicky, kulturně a zejména etnicky (viz výše). Kromě toho je region oddělen od zbytku Tádžikistánu masivem Fanských hor, přes který vede jediná, v zimě nesjízdná cesta. Leninóbódsťtí pohrdali obyvateli jižně od masivu, na které pohlíželi jako na kulturně zaostalé (Akbarzadech, 1996: 1116).

Zmíněná komunikační izolovanost vytvářející přírodní regionalismus se vyskytuje i v jiných regionech Tádžikistánu. Dokladem je Autonomní provincie Horský Badachšán, jehož centrum Chorog je spojeno s Dušanbe jen tzv. Pamírskou dálnicí a neexistuje ani železniční spojení se sousední Chatlonskou oblastí. Tento nedostatek

komunikační infrastruktury je vysvětlován skutečností, že sovětští představitelé Tádžikistánu, pocházející především z okolí Chodžentu, soustřeďovali zdroje z centrálního rozpočtu zejména do industriálního rozvoje své rodné oblasti (Gretsky, 1995).

4.2.2 Soubor ideologií

Na přelomu 80. a 90. let se snažily vystupovat jako alternativy proti dosud vládnoucí komunistické straně, jejímž prostřednictvím byli do vedoucích funkcí dosazováni představitelé leninobóbských a kuljóbbských klanů, především tři ideologické proudy: demokratický, nacionalistický a islamistický (Horák, 2005b: 148).

První takovouto opoziční stranou bylo Lidové hnutí *Rastochez* (Obrození), jenž představovalo nacionálně-demokratický proud. Program hnutí se podobal programům obdobných lidových hnutí v jiných sovětských republikách. Požadoval obnovení suverenity, uznání tádžičtiny jako státního jazyka a propagoval národní kulturu (Gretsky, 1995). Odštěpením vznikla v roce 1990 Demokratická strana Tádžikistánu, jejíž „ideologií byl především radikální světský nacionalismus se zdůrazněním paníránských myšlenek a íránského, resp. Tádžického kulturního dědictví Střední Asie“ (Horák, 2005b: 133-134). Nejproblematičtější uskupením byla Islámská strana obrody Tádžikistánu, která soustřeďovala své úsilí na oživení islámu, především jeho role v každodenním životě Tádžiků, včetně toho politického. Užší vedení strany prosazovalo íránský model islámské revoluce. I přes značnou publicitu nebyly tyto radikální a extrémistické myšlenky hlavním názorovým proudem strany (Horák, 2005b: 136). Součástí opozice bylo i nepolitické regionální sdružení *Lálei Badachšón*, jehož požadavkem byla výraznější autonomie Autonomní oblasti Horský Badachšán.

Po získání nezávislosti vyslovila tzv. Sjednocená tádžická opozice přání podílet se na budování nezávislého Tádžikistánu společně s tehdejší prezidentem, bývalým komunistickým předákem, Rahmónem Nabijevem a jeho vládou. Ale vládnoucí garnitura se příliš zabývaly uhájením své moci. Politické a ekonomické reformy navrhované opozicí představovaly hrozbu pro v podstatě totalitní struktury, které tvořily základ jejich moci (Gretsky, 1995). Opozice se tak dostala do boje o moc, při němž se změna tohoto stavu stala hlavním reálným motorem protivládních demonstrací. Postupně převážil v opozici islamistický proud, který se ale při krátkém získání moci, na počátku občanské války, dopustil řady chyb (včetně brutální likvidace protivníků), čímž ztratil na své původní popularitě. Naopak provládní strany začaly propagovat

respekt k islámským tradicím a svou propagandou vytvořily negativní obraz islamistů. Navíc zmíněné likvidace podpořily vznik kuljóbských vojenských oddílů, tzv. Národní fronty. Později oficiální vládní propaganda prohlásila islamisty příčinou občanské války (Horák, 2005b: 136, 148, 150).

4.2.3 Vnější faktory

Podle Horáka (1999) nelze v zahraničí hledat příčiny rozpoutání konfliktu, ale šlo spíše o podporu jednotlivých válčících stran. Naopak Gretskey (1995) tvrdí, že zásah z vnějšku změnil občanské nepokoje v občanskou válku. Faktem je, že zde nátlak z vnějšku existoval. Dokazují to i Abdullaev a Babachanov (1997: 22), kteří píší, že „Jen Alláh ví, jak dlouho by venkovní síly udržovaly plamen války v Tádžikistánu, kdyby situace zůstala nezměněna“. Největší zájem o dění v zemi měly bezesporu Rusko a Uzbekistán. Nacionalistické tendence s islamistickým nádechem projevující se v Tádžikistánu připomněly Moskvě hořkou porážku v Afghánistánu. Hrozba islámského fundamentalismu, Ruskem přirovnávána k afghánské a iránské hrozbě, tak byla prostředkem nejen k přesvědčování Tádžiků a ostatních středoasijských států, aby se postavili na stranu Ruska, ale i k ovlivňování veřejného mínění v Rusku a Střední Asii. Rusko navíc nechtělo ztratit pozici hegemonu v regionu, kterou si vybudovalo zejména v sovětské éře. Dokládá to ruská podpora tádžických komunistických elit i přesto, že stály na straně pučistů proti prezidentovi Jelcinovi (Akbarzadech, 1996: 1122). K ruskému rozhodnutí zasáhnout v Tádžikistánu přispěla i nová blízce zahraniční politika (Near Abroad policy), jejímž smyslem bylo chránit zájmy Rusů (a rusky mluvících) žijících v SNS a zastavit migraci z této oblasti. Emigrace Rusů z Tádžikistánu vzrostla po získání nezávislosti a především po přijetí jazykového zákona (Gretskey, 1995).

Oficiálním důvodem pro zapojení Uzbekistánu do tádžického konfliktu byla ochrana uzbeckých krajanů v severních oblastech a v lokalitách na jihu země. Větší zájem měl ale režim prezidenta Karimova na ukončení koalice tádžických opozičních stran, která mohla posloužit jako model obdobnému opozičnímu hnutí v Uzbekistánu. Toto odhodlání dokazuje možnost výcviku provládních jednotek na uzbeckém území a bombardování opozičních základů v Garmu a Badachšánu uzbeckými vzdušnými silami (Akbarzadech, 1996: 1123).

Naopak opozice byla podporována islámskými zeměmi. Významnou roli sehrál Írán poskytnutím azylu představitelům opozice, ale častá tvrzení, že stojí za nárůstem islamismu v Tádžikistánu, jsou založena spíše na hypotézách než faktech. Část opozice

sice viděla v íránské historii inspiraci, ale jak bylo uvedeno výše, tento názor nebyl tím převažujícím, ale naopak jím byl ten, který hlásal umírněnou formu obrody islámu ve společnosti (Akbarzadech, 1996: 1123; Horák, 1999).

4.3 Průběh konfliktu

První známky neklidu se objevily již v únoru 1990, kdy proběhly velké demonstrace kvůli údajnému poskytnutí bytů arménským uprchlíků (Horák, 2005b: 148). Na podzim 1991 došlo k dalším masovým demonstracím kvůli zvolení bývalého komunistického předáka Rahmóna Nabijeva do čela republiky, který ihned zrušil zákaz komunistické strany. Nedlouho potom došlo k připojení Tádžikistánu k SNS a bývalá sovětská 201. motostřelecká divize byla požádána o “dočasné setrvání“ v zemi (Horák, 1999). Parlament odmítal jakékoliv ústupky vůči opozici, a tak demonstrace pokračovaly a vzrostla jejich intenzita. Odpovědí na velké protivládní demonstrace byla organizace demonstrací 26. dubna 1992 na podporu vlády, na které byli přivezeni demonstranti z prezidentovi blízkého Kuljóbu. Následné násilnosti mezi oběma tábory přinutily prezidenta podepsat dohody o vytvoření koaliční vlády s osmi ministerskými křesly připravenými pro opozici. Vláda ale nebyla uznána Leninóbódskou a Kuljóbskou oblastí a pokračující násilnosti se rozšířily z hlavního města do dalších oblastí země. V červnu 1992 došlo k vyhánění příznivců opozice z Kuljóbu, čímž byla odstartována první vlna vnitřně přesídlených osob⁵. Na obranu Kuljóbu byly navíc vytvořeny vojenské oddíly, tzv. Národní fronta, které zahájily protiofenzívu. Nejtěžší boje se odehrály v oblasti Kurgan Tjube, při kterých docházelo na obou stranách k hromadným popravám, mučení a masakrům civilistů. (Deng, 1996: 8-9).

Po těchto událostech začali v Dušanbe požadovat uprchlíci z jihu odstoupení prezidenta Nabijeva, k němuž nakonec došlo 7. září 1992. Koncem září nastal v bojových událostech zvrát, při kterém získaly Kujóbské oddíly⁶ vládu nad centrem jižního Tádžikistánu Kurgan Tjube a společně s ruskou 201. motostřeleckou divizí pronikly do centrálních oblastí. Poté došlo k významnému spojení politické moci mezi předsedou Nejvyššího sovětu a komunistou Akbaršo Iskandrovem a leninóbódskými klany, načež se stal předsedou vlády představitel severních struktur. Důležitým zlomem ve vývoji země bylo 16. listopadu 1992 zvolení nového předsedy Nejvyššího sovětu a zároveň prezidenta, na jeho mimořádném zasedání nedaleko Chodžentu. Tím se na

⁵ Internally displaced persons - IDPs

⁶ V této době byla Národní fronta vyzbrojena za pomoci Ruska a Uzbekistánu (Horák, 1999).

nátlak velitele Národní fronty Sangaka Safarova stal Kuljóbec Emmómali Rahmónov. Zvolení přispělo k vytvoření severo-jihní koalice proti opozici ovládanému východnímu Tádžikistánu. Postup koalice na Dušanbe, které bylo do té doby hlavní oporou opozice v centru země, byl podpořen uzbeckými polovojenskými silami z Hissarského regionu a v polovině prosince se nová kuljóbsko-chodžentská vláda mohla vrátit do hlavního města (Horák, 2005b: 150-151; Deng, 1996: 9).⁷

V první polovině roku 1993 pokračovala Národní fronta v provádění čistek v centrálních a jižních oblastech a naopak opozice dokázala vytlačit vládní vojska z východních částí země. Ve stejné době docházelo i k upevňování pozic Kuljóbce v centrálních orgánech země, což se nelíbilo administrativě Leninóbódské oblasti. Po provedení vojenského výsadku v Chodžentu v prosinci 1993, který přinutil protikuljóbsky naladěné činitele odstoupit, nebo se podvolit centru, získaly leninóbódské klany pod svou kontrolu především ekonomická ministerstva, zatímco Kuljóbci ovládli silové struktury. V letech 1994-1996 měly obě strany střídavé úspěchy. Boje se vedly zejména v oblasti centrálního Tádžikistánu a v jižních oblastech na hranicích s Afghánistánem. Toto pohraničí bylo čas od času ostřelováno z opozičních základů na afghánském území. Tam se nacházelo vlastní opoziční velení a byla zde zformována exilová vláda, ke které se připojila většina emigrantských opozičních sil. Vůdcem opozice se stal vlivný islámský činitel Saíd Abdulló Núrí (Horák, 2005b: 151-153).

První mírové rozhovory se uskutečnily pod tlakem zahraničních spojenců (Írán a Afghánistán na straně opozice, Rusko a Uzbekistán na straně dušanbské vlády) obou bojujících stran v Moskvě v dubnu 1994. Další jednání se uskutečnila i prostřednictvím OSN a OBSE, ale jejich výsledky se omezovaly jen na podpis dohody o ukončení bojů a o příměří, jenž radikální složky obou stran neuznávaly. O úspěchu lze mluvit teprve od 17. srpna 1995, kdy byl na jednáních v Ašgabatě podepsán Protokol o vzájemném odpuštění a amnestii. V něm se obě strany zavázaly k nepřetržitým rozhovorům, které by vyústily v nastolení míru (Horák, 2005b: 154). Zlomem v jednáních a jejich urychlením se stal vítězný postup islámského hnutí Tálibán v Afghánistánu v roce 1996. Tento postup změnil přístup k občanské válce nejen v sousedních zemích, ale hlavně v Tádžikistánu samém. Členské státy SNS rozrušilo, že je Tálibán podporován Pákistánem, Saudskou Arábií a především Spojenými státy, Írán zase naopak

⁷ Současně také docházelo k zabíjení a unášení osob pamírského či garmského původu.

podporoval šíitské hnutí Vahdat. Mnoho Tádžiků vidělo v postupu tohoto hnutí ohrožení sekulárního charakteru svého státu a hnutí představuje hrozbu i pro výraznou populaci Tádžiků v Afghánistánu. Pro opozici představoval Tálibán ohrožení výcvikových a uprchlických táborů na severu Afghánistánu. Proto musela být válka v Tádžikistánu ukončena. Za pomoci výrazné diplomatické ofenzívy Kremlu bylo Dušanbe přesvědčeno o potřebě kompromisu se Spojenou tádžickou opozicí. Tu naopak k určitým ústupkům přesvědčil Teherán (Abduallev – Babachanov, 1997: 22-23). Při jednání na přelomu února a března 1997 bylo dohodnuto proporční zastoupení opozice ve vládě (30 %) a byla podepsána tzv. Charta Výboru pro národní usmíření. Dohoda o nastolení míru a národní shody byla podepsána v Moskvě 27. června 1997. Přesto některé jednotky odmítly složit zbraně a země byla dlouhou dobu fragmentována na několik regionů, které ovládaly bývalí polní velitelé. Často se z nich stali představitelé státní moci. Mírový proces byl formálně završen v letech 1999-2000, kdy se konaly prezidentské, respektive parlamentní volby. Prezidentem se opět stal Emmómali Rahmónov, poté co kandidát Spojené tádžické opozice kandidaturu odmítl. V únoru a březnu se konaly parlamentní volby, ve kterých opozice utrpěla porážku, když získala pouze dvě křesla ze 63 v dolní komoře tádžického parlamentu. Největším problémem země se stala slabá ekonomika, která napomáhá rozvoji obchodu s narkotiky, který po pádu Tálibánu v Afghánistánu ještě vzrostl (Horák, 2001: 14-15).

5 Problematika uprchlíků v zemi

5.1 Migrace před rozpadem Sovětského svazu

Před získáním nezávislosti byl Tádžikistán, ostatně jako celá Střední Asie, zejména jednou z cílových oblastí migrace v rámci ruského a později sovětského impéria. Do roku 1917 se usadily v centrální Asii 2 miliony Rusů a Ukrajinců, kteří přišli kvůli doplnění vládních postů a práci v bavlnářském průmyslu. Malá část zamířila i do Tádžikistánu, ve kterém se v roce 1926 podle odhadů nacházelo 5 600 Rusů a Ukrajinců. Naopak při obrovské emigraci během ruské občanské války v letech 1917-1921 uprchlo z Tádžikistánu do Afghánistánu podle odhadů 200 000 až 480 000 lidí, z nichž se jen malá část později vrátila. Počet Rusů a Ukrajinců se výrazně zvýšil během sovětské industrializace ve 30. letech 20. století, což společně se zvýšenou porodností a sníženou mortalitou přispělo ke zvýšení počtu obyvatel Tádžikistánu. Jejich počet vzrostl podle censu z roku 1939 na 153 000. Na složení populace země mělo vliv i přerozdělování Střední Asie ve 20. letech minulého století, při kterém se sice nejednalo o migraci, ale díky tomu zůstaly uvnitř Tádžikistánu výrazná enkláva Uzbeků a menší počet Kyrgyzů. Ruská a ukrajinská populace se téměř zdvojnásobila během let 1939-1959, přičemž někteří přišli do země pracovat dobrovolně a jiní naopak nuceně. Mimo to bylo během druhé světové války deportováno do Tádžikistánu přibližně 57 000 Tatarů a 33 000 Němců. Uvedený demografický vývoj ilustruje Tab. 1. Kromě přílivu migrantů zasáhlo Tádžikistán v éře Stalina i vnitřní přesídlování. Především z důvodů doplnění pracovní síly v zemědělství, vytvoření soudržné tádžické identity rozbitím klanových struktur, *potádžičtění* uzbecké části severního Tádžikistánu a osídlení neobydlených pohraničních oblastí. Proto bylo v roce 1925 přesídleno z horských oblastí země přes 55 000 domácností na sever Leninóbódského regionu. Mezi lety 1933 a 1941 bylo zase násilně přesunuto více než 26 000 domácností k jižní hranici s Afghánistánem (Erllich, 2006).

5.2 Migrace po získání nezávislosti

Rozpad Sovětského svazu v prosinci 1991 a následný vznik nových států vedl k masivním přesunům lidí napříč nástupnickými státy SSSR, tzv. Společenstvím nezávislých států (SNS). Někteří utíkali před ozbrojeným konfliktem, jiní se stěhovali kvůli ekonomickým podmínkám, prchali před etnickou diskriminací, nebo se vraceli do míst, odkud pocházeli jejich předci. Ne jinak tomu bylo i v Tádžikistánu, kde nedlouho po získání nezávislosti vypukla občanská válka. Podle odhadů Úřadu vysokého

Tab. 1: Demografický vývoj v Tádžikistánu v letech 1926-1989 (v tisících)

Etnická skupina	1926		1929		1939		1959		1979		1989	
	Absolutní počet	Procento	Absolutní počet	Procento	Absolutní počet	Procento	Absolutní počet	Procento	Absolutní počet	Procento	Absolutní počet	Procento
Tádžikové	620	75	901,4	78,4	883,6	59,5	1 051,2	53,1	2 237,5	58,8	3 172,4	62,3
Uzbekové	**	**	206,3	17,9	353,6	23,8	454,4	23	873,2	22,9	1 197,8	23,5
Rusové							262,6	13,3	395,1	10,4	388,5	7,6
Ukrajinci	5,6	0,7	**	**	153	10,3	26,9	1,4	35,8	0,9	41,4	0,88
Kyrgyzové							25,6	1,3	48,4	1,3	63,8	1,3
Kazaši	**	**	22,8	2	**	**	12,6	0,6	**	**	11,4	0,2
Turkmeni	**	**	16,4	1,4	**	**	7,1	0,4	14	0,4	20,5	0,4
Tataři	**	**	**	**	**	**	56,9	2,9	79,5	2,1	72,2	1,4
Němci	**	**	**	**	**	**	32,6	1,6	38,9	1	32,7	0,6
Židé	**	**	**	**	**	**	12,4	0,6	14,7	0,4	14,8	0,3
Korejci	**	**	**	**	**	**	**	**	**	**	13,4	0,3
Ostatní	406,4	24,3	**	**	94,9	6	37,6	1,9	69,6	1,8	63,4	1,2
Celkem	1 032	100	**	**	1 485,1	100	1 979,9	100	3 806,2	100	5 092,6	100

Poznámka: ** - údaje chybí

Zdroj: Erlich, 2006 (upraveno)

komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR) donutily boje k útěku z domova asi 600 000 Tádžiků a dalších 250 000 lidí uprchlo do severního Afghánistánu, Ruské federace a jiných částí SNS (UNHCR, 1995: Box 1.1). Už od roku 1991 opouštělo Tádžikistán mnoho etnických skupin - především Rusové, Kyrgyzové, Uzbekové, Turkmeni, Židé a Němci. Přestože nebyli přímými účastníky občanské války, přesunuli se raději do jiných zemí SNS. Zejména se obávali, že by se mohli dostat mezi válčící strany, ale také, protože chtěli nalézt nové pracovní možnosti (UNHCR, 1995: Box 2.5). Přehled nejčastějších cílových zemí je uveden v Tab. 2.

5.2.1 Uprchlíci

Statistiky, týkající se uprchlíků v Tádžikistánu, nejsou úplně věrohodné kvůli velmi rozdílným a rozporným údajům vlády a opozice. Přesnější odhady neposkytuje ani UNHCR, protože se organizace dostala k Tádžickým uprchlíkům pouze v jednom regionu na severu Afghánistánu a uprchlíci v SNS byli počítáni nesystematicky. Jedním z důvodů je i to, že se mnoho jednotlivců nepřihlásilo ke statutu uprchlíka. Navíc byli etničtí Rusové a jiné netádžické skupiny započítávány mezi tádžické uprchlíky (Human Rights Watch/Helsinki, 1995).

5.2.1.1 Rusové

Největší a nejvýznamnější skupinou, která začala opouštět Tádžikistán ještě před vypuknutím občanské války byli Rusové. Odliv Rusů zpět do Ruska nebo do jiné sovětské republiky se zde vyskytoval už od 60. let 20. století, poté co se na významná vládní místa začali prosazovat samotní Tádžikové. Ale masový exodus přišel až s počátkem války, kdy přestalo být pro Rusy v zemi bezpečno. Jen během prvních devíti

Tab. 2: Uprchlíci a žadatelé o azyl z Tádžikistánu v letech 1993-2001

Země pobytu	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Kazachstán	3 000	3 000	6 000	6 000	440	5 637	5 400	4 982	4 105
Kyrgyzstán	20 000	20 000	13 311	16 436	15 100	13 992	10 141	9 805	8 367
Ruská federace**	**	**	**	54 031	50 192	22 952	12 299	2 061	759
Turkmenistán	15 000	15 000	20 000	12 170	10 000	13 500	17 000	12 659	12 383
Uzbekistán	**	**	3	13	17	9**		30 001	30 000
ostatní*	32 108	19 144	19 642	18 853	115	258	370	432	494
Celkem	70 108	57 144	58 956	107 503	75 864	56 348	45 210	59 940	56 108

Poznámka: * - v letech 1993-1996 odpovídají údaje uprchlíkům s pobytém v Afghánistánu, poté údaje pro Afghánistán chybí.

** - údaje chybí

Zdroj: UNHCR, 2004 (upraveno)

měsíců roku 1992 opustilo Tádžikistán na 50 000 Rusů (INS, 1993: 18). Navíc byla v roce 1992 tádžičtina prohlášena jediným oficiálním jazykem, což Rusům znepríjemnilo budoucnost v Tádžikistánu. Následující rok opustilo zemi následkem konfliktu a politické nestability dalších 90 000 Rusů (USDS, 1994). Rusové nepřestali opouštět Tádžikistán i přesto, že tádžická vláda od roku 1997 vyjadřovala přání, aby v zemi zůstali. Podle odhadů emigrovalo více než 75 % ruského obyvatelstva, což mělo za následek výrazné snížení městské populace (Erlich, 2006). V roce 1999 registrovala ruská Federální migrační služba (Federal Migration Service) 12 299 (viz Tabulka 2) uprchlíků a 96 056⁸ nucených migrantů⁹ z Tádžikistánu (USCR, 2000: 265).

5.2.1.2 Židé

Přestože byla Zákonem o svobodě vyznání a náboženských organizací z prosince 1990 garantována náboženská svoboda, stávali se Židé konkrétním cílem společenského násilí. Byly hlášeny útoky na židovské děti v tádžických školách a útok gangu na synagogu v Dušanbe. Údaje o počtech Židů prchajících z Tádžikistánu se liší. Výbor Spojených států pro uprchlíky (U. S. Committee for Refugees) udává, že většina z odhadovaných 5 000 Židů ze země odešla (cit. v INS, 1993: 20). Na druhé straně ministerstvo zahraničí Spojených států (U. S. Department of State) ve své zprávě o dodržování lidských práv v Tádžikistánu v roce 1993 tvrdí, že asi 80 % z patnácti tisícové komunity Židů odjelo do Izraele prostřednictvím cestovního programu vytvořeného izraelskou a tádžickou vládou. Několik stovek z nich se rozčarováno z místních podmínek vrátilo, zejména do Leninóbódské oblasti (USDS, 1994). Uvedený počet 15 000 Židů odpovídá sčítání obyvatelstva z roku 1989 (viz Tab. 3). Proč se první údaj tak výrazně liší se mi bohužel nepodařilo zjistit.

5.2.1.3 Uprchlíci směřující do Kyrgyzstánu, Turkmenistánu, Kazachstánu a Uzbekistánu

Během občanské války opustili Tádžikistán také obyvatelé turkického původu, kteří většinou směřovali do zemí svého původu a řada se jich už nevrátila. Přibližně 20 000 uprchlíků uteklo z Tádžikistánu do sousedního Kyrgyzstánu. Mnoho z nich se v té chvíli ocitlo v pozici osob bez státní příslušnosti. Každá z obou zemí totiž přijala zákon o státní příslušnosti v jinou dobu. Ten uděloval lidem občanství příslušné země, ve které

⁸ Kumulované registrace od roku 1993.

⁹ Rozdíl mezi uprchlíkem a nuceným migrantem je zejména v občanství. Ruský zákon o uprchlících platí pro lidi s jinou než ruskou státní příslušností. Zákon o nucených migrantech platí pro občany Ruské federace nebo občany bývalého Sovětského svazu, u kterých se očekává, že přijmou občanství Ruské federace.

měly v určitý den stálé bydliště. Ačkoliv většina z nich patřila k etnickým Kyrgyzům, přijeli do země pozdě, aby uplatnili nárok na občanství Kyrgyzské republiky. Tádžikistán přijal stejný zákon nedlouho poté, ale tito civilisté byli v této době uprchlíky v jiné zemi, což jim znemožnilo přijmout alespoň tádžické občanství. Nakonec Kyrgyzská republika změnila svůj zákon a umožnila tak řadě uprchlíků získat novou státní příslušnost (Wilkinson, 2003: 12-13). Většinu tádžických uprchlíků, evidovaných v roce 1999, tvořily etničtí Kyrgyzové, kteří měli v plánu usadit se trvale v Kyrgyzstánu. Místní integraci jim usnadňuje vedle UNHCR také dohoda obou zemí, která dovoluje tádžickým občanům vzdát se státní příslušnosti a stát se kyrgyzskými občany. Předpokládá se, že zbývající uprchlíci budou v blízké budoucnosti také naturalizováni (Erlich, 2006).

Podle statistik UNHCR uprchlo do Turkmenistánu až 20 000 lidí z Tádžikistánu. Vesměs se jednalo o etnické Turkmeny. Čísla jsou bohužel nepřesná, protože Turkmenistán nedisponoval až do roku 1997 legislativou týkající se podmínek pro určování statutu uprchlíka. Ve stejném roce přijal Turkmenistán i Úmluvu OSN o právním postavení uprchlíků. V roce 2005 udělil tehdejší prezident Turkmenistánu

Tab. 3: Národnostní změna v Tádžikistánu v letech 1989-2000

Národnost	Celková populace		Procentuální změna
	1989	2000	1989-2000
Tádžikové	3 172 420	4 898 382	54,4
Uzbekové	1 197 841	936 703	-21,8
Rusové	388 481	68 171	-82,5
Kyrgyzové	63 832	65 515	2,6
Lakaie	**	51 101	**
Turkmeni	20 487	20 270	-1,1
Tataři	72 228	18 939	-73,8
Kongrat	**	15 102	**
Arabové	276	14 45	5 135,5
Ukrajinci	41 375	3 787	-90,8
Korejci	13 431	1 696	-87,4
Němci	32 671	1 136	-96,5
Kazaši	11 376	936	-91,8
Židé	14 766	197	-98,7
Celkem	5 092 603	6 127 493	20,3

Poznámka: ** - údaje chybí

Zdroj: Erlich, 2006 (upraveno)

Saparmurat Nijazov občanství všem uprchlíkům trvale usedlým od roku 1999. Tyto komunity získaly půdu v okolí Ašchabadu, byly úspěšně integrovány a očekávalo se, že budou mít pozitivní ekonomický vliv na místní společnost (Erlich, 2006).

Stejný problém s nepřesností čísel existoval i v Kazachstánu. Až v lednu 1999 přijal Kazachstán Úmluvu OSN o právním postavení uprchlíků. Odhadovaný počet uprchlíků z Tádžikistánu (většinou etničtí Kazaši) vzrostl až na 6 000 v letech 1995 a 1996. Výrazný pokles počtu uprchlíků v roce 1997 (viz Tabulka 2) je způsoben zřejmě tím, že UNHCR zařadil do statistik pouze jím zaregistrované uprchlíky. Skutečný odhadovaný počet v roce 1997 byl totiž 6 000 uprchlíků z Tádžikistánu (USCRI, 1998a).

Skupina uprchlíků, směřující do Uzbekistánu, je nejhůře sledovatelná. Uzbecká vláda sice v roce 1996 odhadovala na svém území 30 000 uprchlíků z Tádžikistánu, kteří byli většinou uzbeckého původu a žili s příbuznými na venkově, ale protože Uzbekistán nepřijal Úmluvu OSN o právním postavení uprchlíků, označoval je jako ekonomické migranty. Přestože jim v roce 1999 už nehrozilo v Tádžikistánu výrazné nebezpečí, dávali přednost úplné místní integraci před repatriací. Změna nastala v roce 2000, kdy začala uzbecká vláda deportovat tádžické uprchlíky bez rozdílu. Následně došlo k situaci, kdy po vyhoštění z Uzbekistánu odmítly tádžické úřady přijmout deportované uprchlíky a 39 z nich skončilo v „zemi nikoho“ mezi hranicemi obou zemí. (USCRI, 1997b, 2000, 2002). Počet Uzbeků, kteří opustili Tádžikistán, nelze lépe určit ani ze srovnání sčítání lidu, jenž se konaly v letech 1989 a 2000. Mnozí z těch, jenž byli registrováni v roce 1989 jako Uzbekové, se v roce 2000 přihlásili k jiným etnickým skupinám (Arabové, Tádžikové), včetně kmenových skupin Lakaie a Kongrat (viz Tab. 3).

5.2.1.4 Uprchlíci v severním Afghánistánu

Desítky tisíc lidí, prchajících v roce 1992 před občanskou válkou v Tádžikistánu, hledaly útočiště v severním Afghánistánu. Podle UNHCR uprchlo během konfliktu do této oblasti na 90 000 uprchlíků, z nichž se asi 30 000 spontánně vrátilo krátce po uklidnění intenzivních bojů. Ostatní zůstali v Afghánistánu delší dobu, a to především v provincii Balch v uprchlickém táboře spravovaném UNHCR nedaleko města Mazar-e Šaríf a v dalších třech táborech v provinciích Kundúz a Tachár. Ty byly výrazně kontrolovány tádžickou opozicí, UNHCR do nich měl omezený přístup a pomoc získávaly zejména od Íránského červeného půlměsíce a arabských nevládních

organizací¹⁰. Údaje o počtech uprchlíků v táborech se výrazně liší, včetně tábora spravovaného UNHCR. Tádžická opozice uváděla v roce 1995, že se v těchto čtyřech táborech nacházelo 32 000 uprchlíků z Tádžikistánu, ale podle kanceláře UNHCR v Tádžikistánu se zde nacházelo přibližně 18 000 uprchlíků. Naopak afghánská kancelář odhadovala počet tádžických uprchlíků v Afghánistánu na 26 000. Poslední dostupná data UNHCR o počtu tádžických uprchlíků v Afghánistánu jsou z roku 1996, kdy se na podzim téhož roku ujal moci Tálibán a ke změně nedošlo ani po jeho pádu v roce 2001. V roce 1996 tedy bylo registrováno na území Afghánistánu asi 18 800 uprchlíků z Tádžikistánu (UNHCR, 2002).

5.2.2 Vnitřně přesídlené osoby

Občanská válka nezpůsobila jen útěk velkého počtu lidí mimo hranice Tádžikistánu, ale vedla také k přesunům asi 500 000 až 700 000 Tádžiků uvnitř země (Human Rights Watch/Helsinky, 1995). Způsoby vysídlování se odvíjely od povahy a vývoje konfliktu a výrazně se zde projevil regionalismus. S postupnou polarizací společnosti se stala otázka etnické příslušnosti rozhodující a lidé, kteří se najednou ocitli v místě svého trvalého bydliště v menšinovém postavení, se stali uprchlíky v oblastech svého původu (jednalo se především o osoby garmského a pamírského původu). Poté co občanská válka propukla naplno, ovlivnil postup provládních jednotek směry přesídlování tak, že příslušní civilisté byli nuceni prchat buď do Afghánistánu nebo k Dušanbe, případně do východních částí země (Deng, 1996: 10). Podle UNHCR se v roce 1993 nacházelo v zemi 520 000 vnitřně přesídlených osob, z nichž se přibližně 93 % vrátilo do svých domovů do roku 1995. Zbývající přesídlenci se nacházeli především v Autonomní provincii Horský Badachšán. Obnovené boje v Garmském údolí a v oblasti Tavildara v roce 1996 zapříčinily novou vlnu vnitřně přesídlených osob a UNHCR zaregistroval v tomto roce 25 285 přesídlenců. Podle odhadů bylo sice nově přesídleno více než 34 000 lidí, ale nejsou dostupné informace, kolik z nově přesídlených osob se do konce roku 1996 vrátilo zpět domů (USCRI, 1997a). Od roku 1997 neeviduje UNHCR žádné vnitřně přesídlené osoby.

¹⁰ Více o podmínkách v uprchlických táborech viz Human Rights Watch/Helsinky, 1996

6 Repatriace a reintegrace uprchlíků a vnitřně přesídlených osob

6.1 Repatriace

Poté, co na začátku roku 1993 vládní vojska získala kontrolu nad Dušanbe a boje se uklidnily, začal se velký počet uprchlíků a vnitřně přesídlených osob vracet spontánně do svých domovů. Do března se vrátilo bez pomoci UNHCR do svých vesnic asi 70 % vnitřně přesídlených osob. Následující měsíc odstartoval UNHCR rozsáhlý program dobrovolné repatriace pro přibližně 15 000 tádžických uprchlíků ze severního Afghánistánu. Průdny vracejících se uprchlíků byly organizovány dvěma směry: uprchlíci z tábora Sachi v provincii Balch byli přepravováni vlakem přes Uzbekistán a z tábora Shirkan-Bandar v provincii Kundúz přímo přes afghánsko-tádžickou hranici (UNHCR, 1994: 32). Od jara 1993, kdy probíhala dobrovolná repatriace za asistence UNHCR až do března 1996 se vrátilo do Tádžikistánu 28 060 uprchlíků (Human Rights Watch/Helsinki, 1996).

UNHCR tuto rychlou repatriaci podporoval, přestože tádžická vláda nebyla zpočátku ochotna přijmout uprchlíky a docházelo i k jejich zabíjení. Proto také UNHCR zahájil program preventivní ochrany, v rámci něhož byli do oblastí návratů rozmístěni terénní pracovníci, kteří monitorovali bezpečnost navrátilců, poskytovali prostředky na rekonstrukci přístřeší, asistenci při reintegraci a zprostředkovali znovuzískání okupovaných domů. Přítomnost těchto ochranných pracovníků měla vliv na snížení počtu příležitostí během první repatriace v letech 1993-1994, při kterých mohlo dojít k ještě více násilným incidentům (Hunt, 1998).

Během pomalého několikaletého mírového jednání, které bylo zakončeno podepsáním Dohody o nastolení míru a národní shody v červnu 1997, byl podepsán i Protokol o uprchlících¹¹. Ten vyzýval zúčastněné strany k zesílení úsilí při zajišťování dobrovolného, bezpečného a důstojného návratu všech tádžických uprchlíků a vnitřně přesídlených osob do míst jejich původu. V rámci tohoto dokumentu souhlasila vláda Tádžikistánu s reintegrací vracejících se uprchlíků a vnitřně přesídlených osob, s poskytnutím humanitární a finanční pomoci, s podporou při získávání zaměstnání a ubytování, s obnovením všech jejich občanských práv a s poskytnutím amnestie pro většinu účastníků konfliktu (UNHCR, 2005: 1). Tyto okolnosti naznačovaly, že se většina ze zbývajících uprchlíků v Afghánistánu bude moci vrátit domů v blízké

¹¹ Viz Přílohy.

budoucnosti, ale situaci zkomplikovaly boje mezi Tálibánem a Severní aliancí (UNHCR, 1997). Přesto se podařilo dokončit repatriaci tádžických uprchlíků ze severního Afghánistánu 15. listopadu 1997. Podpis mírové dohody také inicioval organizovanou repatriaci ze zemí SNS. Ta oficiálně začala 13. ledna 1998 příjezdem 70 uprchlíků z Turkmenistánu (UN, 1998: 5). Podle statistik UNHCR se vrátilo do Tádžikistánu do konce roku 2001 asi 51 000 uprchlíků, přičemž z Afghánistánu se jich vrátilo 31 500, z Turkmenistánu 12 600 a z Kyrgyzstánu 5 100 (UNHCR, 2002: 104).

6.2 Reintegrace

Jak už bylo uvedeno většina vnitřně přesídlených osob se vracela spontánně krátce po uklidnění bojů. Přesto se vrátilo několik konvojů za pomoci Mezinárodní organizace pro migraci, Mezinárodního výboru červeného kříže a UNHCR. Pokud to bylo možné poskytovala transport přesídlencům také tádžická vláda.

Nejvíce osob uteklo z válkou nejhůře postižené oblasti Kurgan Tjube (Chatlonská oblast). Tito přesídlenci čelili při návratu četným problémům v podobě zničených či vyrabovaných domů. Navíc byly domy a půda okupovány lidmi, kteří bojovali na vítězné straně a považovali nově získaný majetek za odměnu. Systém zdravotnické péče zkolaboval následkem zničení zdravotnických zařízení a nedostatku kvalifikovaných pracovníků¹². Stejně tak byla zničena nebo ukradena vodní čerpadla, která bylo nutno opravit nebo přemístit, aby se předešlo kontaminaci a případné epidemii. Přesídlenci také čelili etnickému násilí, kdy při nedostatku zákonů braly právo do svých rukou různé ozbrojené skupiny. Za této situace se humanitární pomoc zaměřovala především na základní potřeby jako jídlo, přístřeší a zdraví. Stejně tak bylo důležité zvýšení bezpečnosti pro získání důvěry přesídlenců, která by napomohla jejich návratu.

Po ukončení těžkých bojů na začátku roku 1993 prohlásila vláda návrat přesídlenců za národní zájem. Důvody byly mezinárodní nátlak, stabilizace situace v zemi a oslabení zdroje opozice pro případné verbování a nedostatek pracovníků na farmách s bavlnou (Deng, 1996: 11-13). Přestože měla vláda v roce 1993 připraveno tři miliardy rublů na opravy zničených domů a dvě miliardy jako kompenzaci pro vracející se vnitřně přesídlené osoby či uprchlíky, byla nucena kvůli ekonomické krizi státu spolupracovat s mezinárodním společenstvím (Human Rights Watch/Helsinky, 1995). V polovině roku 1994 přijala vláda zákon o nucených migrantech, který upravuje

¹² Většina z nich, stejně jako další odborníci z celé země, emigrovali před nebo během občanské války.

registrační procedury a poskytuje vnitřně přesídleným asistenci a ochranu. Důležitou součástí tohoto zákona je zajištění vrácení majetku nebo odškodnění a ochrana proti nucenému návratu. I po přijetí zákona zůstávalo velké množství domovů opuštěných prchajícími uprchlíky stále okupovány. Vláda odhadovala, že k 1. prosinci 1994 nebylo vráceno původním vlastníkům 2 847 domů z původních 8 924 domů, které byly během války nelegálně obsazeny. Tyto čísla nelze označit jako přesná, protože řada obětí zastrásování se podle organizace Human Rights Watch/Helsinky bála ohlásit svou situaci. Významný vliv na uvolňování ilegálně zabraných domů měly lokální autority (Human Rights Watch/Helsinky, 1995).

Další tisíce vracejících se uprchlíků a vnitřně přesídlených osob do Chatlonské oblasti našla své domovy zcela nebo částečně zničené. Protože vláda neměla dostatek finančních prostředků, postaraly se o tento problém mezinárodní organizace v čele s UNHCR¹³. Tato organizace poskytovala sady, obsahující základní materiál na střechu, hřebíky a azbestovou krytinu. Před přímou distribucí musela být dodržena přísná pravidla¹⁴. Kvůli komplikacím s dodávkami střešního materiálu se realizace oproti původnímu plánu zpomalila. Do září 1994 bylo opraveno 7 000 domů, do dubna 1995 dalších 7 000 a mezi červnem 1995 a dubnem 1996 bylo opraveno 4 800 domů.

Tato okamžitá podpora byla vhodná v první fázi návratu přesídlenců, ale pro jejich rychlou reintegraci bylo potřeba zaměřit se na kvalitní rozvojovou pomoc a správně jí načasovat. Problémem byla již zmíněná ekonomická krize a související vysoká nezaměstnanost. Pokud už někdo práci měl, dostával mzdu buď v naturální podobě nebo nepravidelně v malém množství. Přestože vládou přijatá legislativa zabezpečovala navrátilcům znovuzískání jejich předešlé práce, osoby garmského či pamírského původu ztrácely své pozice. Podobně na tom byly ženy, které přišly o muže a musely se sami starat o domácnost (Deng, 1996: 19). Problémem byla i potravinová bezpečnost, protože mezinárodní dodávky měly pouze doplňovat národní produkci. Úsilí o zvýšení domácí produkce bylo bržděno nedostatečnou privatizací a distribucí veřejné půdy. Na venkově, kde se většina navrátilců mohla věnovat zemědělství, docházelo k jejich diskriminaci tím, že jim nebyl přidělen žádný pozemek, nebo jim byla poskytnuta nezemědělská půda či půda, která již někomu patřila (včetně

¹³ Spolupracujícími organizacemi byly americká pobočka Save the Children, World Food Programme (WFP), Shelter Now International (nyní Shelter for Life International) a Caritas. Blíže v následující kapitole.

¹⁴ Více Deng, 1996: 15.

navrátilců). Ve většině takových případů došlo k nápravě až po zásahu Státní migrační služby nebo aktivním monitoringem UNHCR nebo OBSE (Druke, 2000: 116).

Na podzim roku 1994 zahájil UNHCR společně s dvěma nevládními organizacemi, Relief International a International Rescue Committee, v regionu Kurgan Tjube program příjmových aktivit. Cílem těchto tzv. „*quick impact*“ projektů bylo v krátké době nabídnout navrátilcům zdroje obživy, poskytnout komunitám nezbytné komodity, posílit ekonomiku a usnadnit integraci prostřednictvím malovýroby různého domácího zboží. Do programu byly zapojeny výhradně ženy z různých etnik. Bohužel tomuto programu chyběla dlouhodobá udržitelnost a ukázalo se, že projekty zahrnující ženy fungují jen dokud jsou podporovány mezinárodní organizací. Proto byly aktivity přesměrovány na rozvoj projektů pro malé podniky, které měly zajistit jejich soběstačnost. I tato změna se ukázala v praxi jako velmi složitá a některé z aktivit byly na konci roku 1995, kdy správa projektů přešla od UNHCR k UNDP, přerušeny pro ekonomickou neživotoschopnost (Deng, 1996: 20-21).

6.2.1 Reintegrace bývalých vojáků

Po podepsání mírové dohody bylo mnoho polních velitelů opozice integrováno do složek státní moci a administrativy. Avšak kvůli rozpočtovým omezením čelila vláda problémům s efektivním začleněním, vybavením a financováním nových jednotek. Proto se v roce 1999 díky dohodě mezi vládou, Sjednocenou tádžickou opozicí, Výboru pro národní usmíření, OSN a mezinárodním společenstvím stala reintegrace bývalých bojovníků z občanské války do civilního života hlavní prioritou. Nevyřešení tohoto problému představovalo vážnou hrozbu pro realizaci a dokončení mírového procesu. V dubnu 1999 byl projekt reintegrace bývalých bojovníků přidružen k již existujícímu programu Obnova, rekonstrukce a rozvoj, který řídila kancelář UNDP v Tádžikistánu. Tento reintegrační program obsahoval šest základních cílů:

- podpora míru a procesu usmíření a návrat k normálnímu životu;
- okamžité poskytnutí práce, příjmu a odborné školení pro bývalé bojovníky;
- podpora vytváření dlouhodobých zaměstnání a příjmových příležitostí;
- obnovení zničené nebo zanedbané infrastruktury, podpora zemědělské produkce a oživení lokálních ekonomik;
- vytvoření a podpora mechanismů na zlepšení přístupu veteránů k další postkonfliktním programům pomoci;

- zlepšení místních podmínek pro usnadnění návratu a/nebo znovu začlenění bývalých vojáků do jejich původních komunit.

Během let 1999 a 2003 bylo v 243 jednotlivých projektech zaměstnáno 4 141 bývalých bojovníků. Tyto podprojekty pokryly devět nejdůležitějších sektorů: občanské společnosti, zemědělství, ekonomický rozvoj, vzdělání, energetika, zdraví a hygiena, infrastruktura, zavlažování, komunikaci a mosty (IFCP, 2006: 2-6).

7 Organizace působící v oblasti

Během i po konfliktu pracovalo a dodnes pracuje řada mezinárodních organizací, jejichž cílem bylo pomoci válkou zasaženým lidem, především uprchlíkům a vnitřně přesídleným osobám. Proto v této části práce bude představeno několik organizací, které působily hlavně v období občanské války a jejich činnost pokračuje dodnes. To již nesplňuje UNHCR, ale nelze tuto, pro tisíce lidí velmi důležitou, organizaci vynechat. Charakterizována je především jejich minulá i současná činnost.

7.1 Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)

Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (United Nations High Commissioner for Refugees) vznikl v roce 1950 a má sídlo v Ženevě, ve Švýcarsku. Prostřednictvím dalších 116 kanceláří po celém světě pomáhá organizace lidem, kteří byli nuceni opustit své domovy. Tým z UNHCR přijel do Dušanbe v lednu 1993 a současně byla zřízena i pozorovatelská mise OSN v Tádžikistánu (UNMOT). Od dubna spolupracoval Úřad s tádžickou vládou, dalšími agenturami OSN a nevládními organizacemi při organizování repatriace uprchlíků a návratu vnitřně přesídlených osob. Pro zvýšení bezpečnosti navrátilců v Tádžikistánu poskytoval UNHCR finanční a technickou podporu na vybudování Státní migrační služby, soudnictví, policie a dalších právních orgánů. Podobná podpora byla poskytována i zákonodárným a administrativním složkám vlád Kyrgyzstánu a Turkmenistánu, které měly zajistit potřebnou ochranu uprchlíkům a usnadnit těm, jenž se rozhodli pro místní integraci, získat nové občanství (UNHCR, 1998). UNHCR byl hlavní organizací zajišťující návrat uprchlíků a za jeho pomoci se v letech 1993 až 1995 vrátilo velké množství uprchlíků a téměř všichni vnitřně přesídlené osoby. Činnost v oblasti reintegrace a obnovy se soustředila především na rekonstrukce zničených domů a realizaci pracovních a vzdělávacích programů.

V polovině roku 1995 se UNHCR kvůli limitovaným fondům rozhodl omezit svou činnost v Tádžikistánu. Monitorování ochrany a bezpečnosti uprchlíků a vnitřně přesídlených osob přenechal úřad Organizaci pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) a reintegrační projekty postupně převzal Rozvojový program OSN (UNDP).

7.2 Rozvojový program OSN (UNDP)

Rozvojový program OSN vytváří globální síť rozvojové činnosti OSN. UNDP působí ve 166 zemích, kde podporuje řešení globálních i místních rozvojových

problémů. Zasazuje se o změny a výměnu informací, zkušeností a zdrojů mezi státy. Kancelář UNDP byla v Tádžikistánu otevřena v roce 1994 a organizace hraje významnou roli při podpoře reform a rozvoji národní strategie na zmírnění chudoby. UNDP se ve své práci řídí tzv. Country Programme Action Plan, který byl vytvořen ve spolupráci s vládou a postupně buduje jednotlivé cíle tisíciletí (MDG's). Hlavní projekty se zaměřují na redukci chudoby, demokratické vládnutí, prevence krizí, energie a životní prostředí a HIV/AIDS.

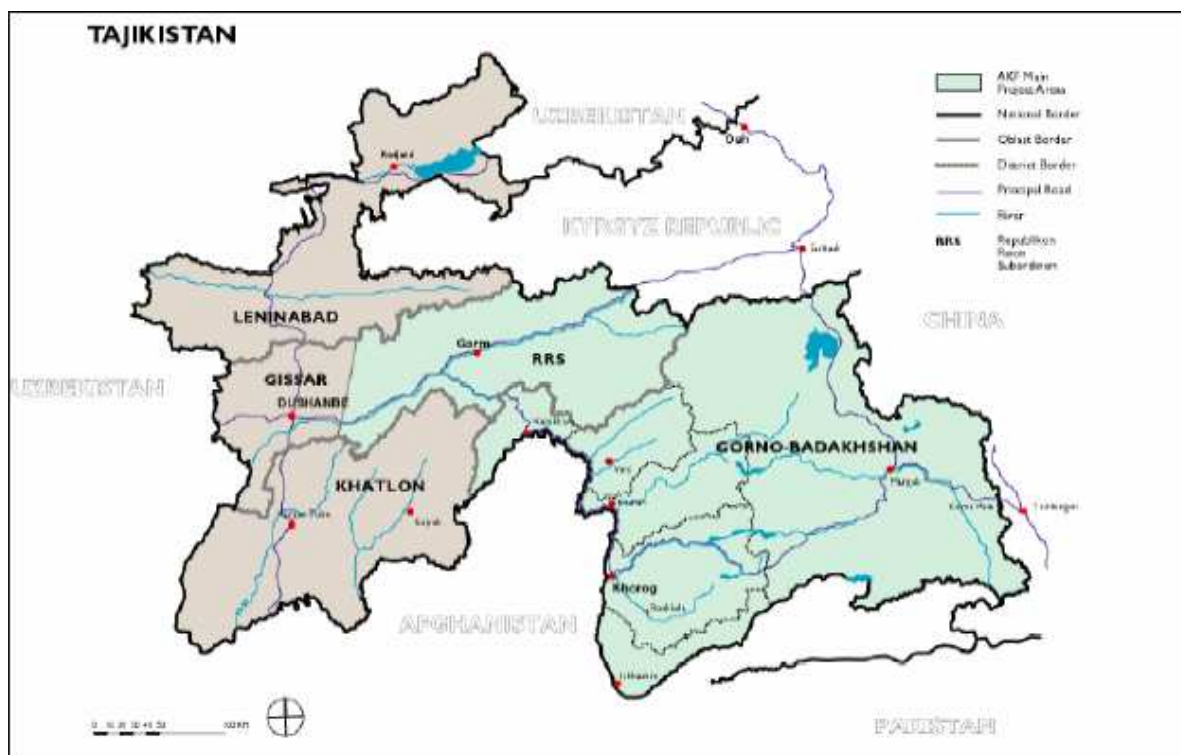
7.3 Světový potravinový program (WFP)

Světový potravinový program OSN (World Food Programme) je největší humanitární organizací, která původně vznikla v roce 1963 jako tříletý experimentální projekt. WFP začal distribuovat jídlo v nejméně postiženém regionu Tádžikistánu, Chatlonské oblasti, v polovině roku 1993. Během roku 1994 rozšířil WFP své pole působnosti na potřeby zranitelných skupin po celé zemi. Do této kategorie spadali zejména důchodci, domácnosti bez výdělečně činných osob a lidé v ústavech (sirotci, postižení a hospitalizovaní). V následujícím roce byla díky lepší potravinové dostupnosti pomoc rozšířena na aktivity „jídlo za práci“, jako například rekonstrukce válkou zničených domů, a do vysoce prioritních oblastí (Garm a Autonomní oblast Horský Badachšán). V roce 1996 začal WFP podporovat projekty na přidělování státní půdy do soukromého užívání. Od roku 1999 začal WFP přecházet od humanitární pomoci k obnově prostřednictvím realizace tzv. Procesu prodloužené pomoci a obnovy, který usiluje o zlepšení potravinového zabezpečení domácností, podporuje investice do lidského kapitálu a chrání majetek kombinací aktivit jako jsou jídlo za vzdělání, jídlo za práci, pomoc pacientům s tuberkulózou a jiné (WFP, 2007).

7.4 Aga Khan Foundation (AKF)

AKF je mezinárodní rozvojová agentura, která byla založena imámem muslimské sekty ismá'ílíja v roce 1967 a je jednou z organizací sítě The Aga Khan Development Network (AKDN), která otevřela svou kancelář v Dušanbe v roce 1994 a v Chorogu v červnu 1995. Aga Khan Foundation operuje v Tádžikistánu od roku 1992, kdy izolované Autonomní oblasti Horský Badachšán hrozil po pádu sovětské ekonomiky bezprostřední nedostatek potravin a dodnes je jednou z nejméně se angažujících organizací v Tádžikistánu (viz Obr. 2). Současně byl zahájen i program na rozvoj venkova, který měl zvýšit úroveň místní potravinové soběstačnosti. Podobný program byl v roce 1997 odstartován také v Garmském údolí a později byl rozšířen i do

Obr. 2: Působnost Aga Khan Foudation v Tádžikistánu

Zdroj: AKF, 2002

Chatlonské oblasti. Součástí tohoto programu jsou reforma zemědělství a potravinového zabezpečení, diverzifikace zemědělství, rozvoj občanské a venkovské společnosti a program vesnických organizací. Od roku 1997 spolupracuje AKF také s Ministerstvem zdravotnictví autonomní oblasti na realizaci reformy zdravotnictví, která má transformovat centrálně řízený systém na decentralizovaný, cenově přístupný a reagující na potřeby místní populace. Organizace se angažuje i v oblasti infrastruktury, mikrokreditů, kultury a vzdělávání, od základního až po terciární, přičemž v roce 2000 byla po dohodě vlád Tádžikistánu, Kyrgyzstánu a Kazachstánu založena Středosijská Univerzita (AKF, 2002). Aga Khan Foundation je připisovaná také zásluha na snížení drogové aktivity v Horském Badachšanu, když v roce 1995 pohrozila organizace zastavením pomoci do nejchudší oblasti Tádžikistánu, pokud budou její obyvatelé zapleteni do pašování drog (ICG, 2001a: 5).

7.5 Save the Children (USA)

Tato americká pobočka je jednou z 27 členů mezinárodní organizace Save the Children Alliance, která pomáhá ve 110 státech světa. V Tádžikistánu pomáhala organizace překonat šoky z kolapsu centrálně plánované ekonomiky a občanské války. Její činnost spočívala především v pomoci při opravách domovů a technického vybavení komunit a při obnově samozásobitelského zemědělství. Také spolupracovala

s UNHCR a WFP na uskutečňování projektu jídlo za práci. V současné době pracuje ve spolupráci s vládou, občanskou společností a komunitami na uvedení nových přístupů do zdravotnické péče, vzdělávání a zabezpečování obživy. Programy jsou zaměřovány na zdraví matek a dětí; výživu; vodu a hygienu; a potravinové zabezpečení (Save the Children, 2007).

7.6 Shelter For Life International (SFL)

Tato křesťanská humanitární organizace sídlí v Minneapolis (USA) a poprvé zasahovala v roce 1982 v Pákistánu při pomoci afghánským uprchlíkům. V Tádžikistánu založila svou kancelář v Dušanbe v roce 1994 ještě pod starším názvem Shelter In Now. Ihned odstartovala projekty na zajištění a obnovu přístřeší, při kterých například v regionech Garm a Kurgan Tjube zahájila výrobu střešních tašek. Po navázání vztahů s tádžickou společností se organizace přeorientovala zejména na komunitní rozvoj a vzdělávání. Přesto stále realizovala a realizuje projekty na zajištění a obnovu přístřeší a infrastruktury, a to především při povodních a zemětřeseních. Nyní Shelter For Life zaměřuje své projekty více na nedostatek tádžických rozvojových schopností a dovedností, a proto organizuje různé školící semináře a programy mikropůjček (SFL, 2007).

8 Současný stav a možné problémy v Tádžikistánu

Tádžikistán se po občanské válce makroekonomicky a politicky stabilizuje jen díky značné spolupráci vlády a zahraničních donorů. Země dosáhla výrazného ekonomického úspěchu v letech 2002 až 2004, kdy ekonomický růst dosahoval hodnoty 10 % za rok. Během tohoto období se inflace dostala pod kontrolu, zahraniční dluh byl snížen na polovinu a směnný kurz byl stabilizován. Kladně se projevuje i privatizace farem, protože soukromé vykazují dvakrát až třikrát větší výnosy než státní. V roce 2005 došlo ke zpomalení ekonomického růstu, a to především kvůli globálnímu kolísání cen hliníku a bavlny, což jsou hlavní tádžické exportní komodity. Výrazný potenciál pro celou ekonomiku představují přírodní zdroje, jako voda a vodní energie¹⁵, zlato, stříbro, drahokamy a uran (WB, 2006).

Významným krokem k politické stabilizaci po skončení války měly být parlamentní volby, které se konaly v roce 2000. Registrací prošlo ale jen pět politických stran a hnutí, z nichž čtyři bylo možné označit jako proprezidentské. Jedinou ryze opoziční stranou tak byla Islámská strana obrody Tádžikistánu, která ve volbách nakonec získala pouze dvě křesla. Na současné politické scéně tak vydržely především strany, jenž více či méně podporují současného prezidenta Rahmónova a nadále hraje významnou roli klanový faktor (s dominující rolí kuljóbských struktur). Avšak toto faktické odstranění opozice od politické moci může vést k nové eskalaci napětí v některých složkách nejednotného opozičního společenství (Horák, 2005b: 41, 131-132).

Přestože válka je oficiálně ukončena a Tádžikistán prochází relativně zdárnou ekonomickou i mírovou obnovou, existuje v zemi nebo ve středoasijském regionu několik problémů a potenciálních konfliktních ohnisek, které mohou tento vývoj zásadním způsobem ovlivnit. V následující části budou některá tato ožehavá témata zmíněna.

8.1 Pracovní migrace

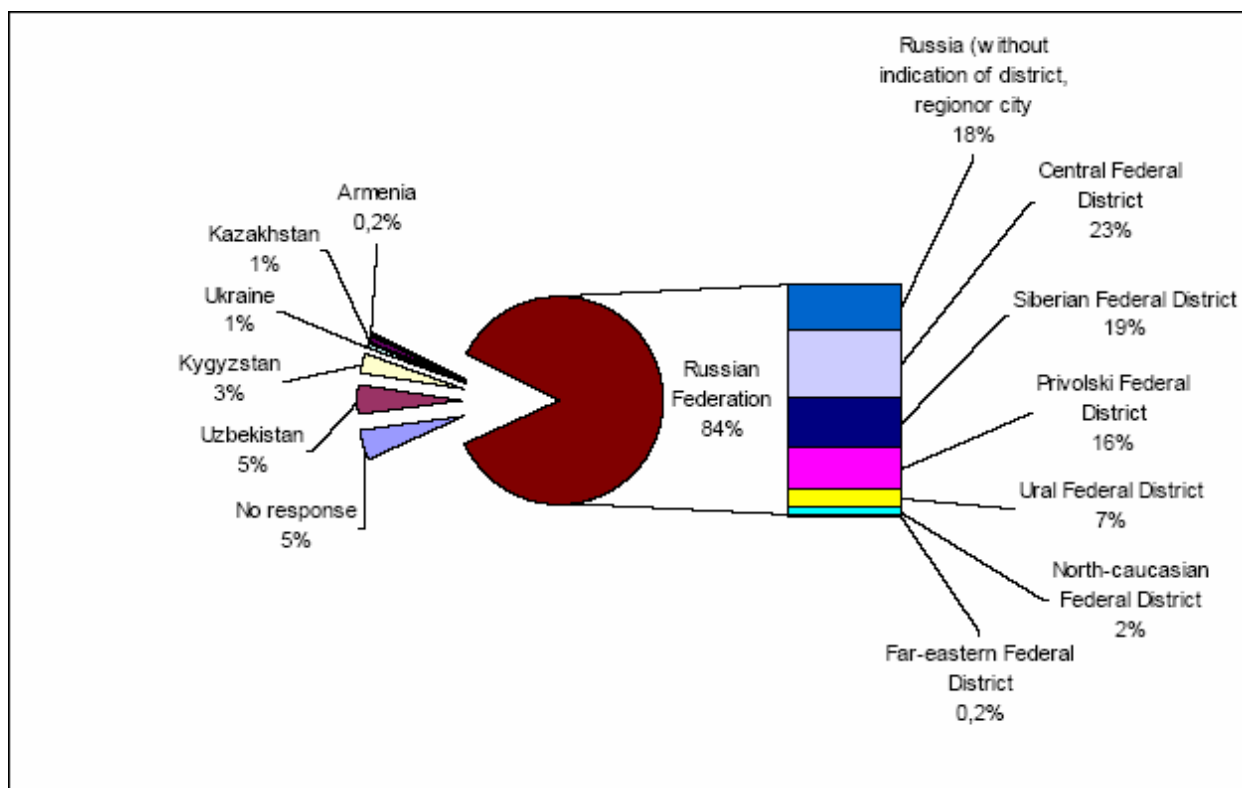
Chudoba, možná nestabilita a vysoká porodnost jsou faktory, které nutí mnoho Tádžiků k migraci za prací zejména do Ruska, které kvůli úbytku obyvatelstva potřebuje uspokojit pracovní poptávku. Do Ruska míří až 80 % tádžických pracovních migrantů a zbývající především do Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Kazachstánu (viz

¹⁵ Vodní zdroje mohou být prostředek určitého nátlaku na Uzbekistán a Turkmenistán, jimiž řeky pramenící v Tádžikistánu protékají. Avšak tento potenciál snižuje závislost Tádžikistánu na dovozu surovin z Uzbekistánu.

Obr. 3). I přesto, že je tok do Ruska tak obrovský, lze počet Tádžiků v zemi jen těžko odhadnout. Ruské statistiky totiž nezachycují všechny dočasné a nedokumentované migrační pohyby. Navíc Tádžikistán je členem Euroasijské ekonomické společnosti a jeho občané nepotřebují víza při návštěvě Ruska trvající méně než 90 dnů. Tito putující pracovníci pracují v Rusku zejména od jara do podzimu a na zimu se vracejí do Tádžikistánu. Někteří tzv. pendlující migranti jezdí do ciziny jen na krátko, nakoupí zboží a pak ho znovu prodávají v Tádžikistánu. Podle Státní pohraniční komise pracovalo v roce 2001 v zahraničí 1,2 milionů Tádžiků (Olimova-Bosc, 2003: 20).

Odhady ukazují, že největší počet pracovních migrantů pochází z horských regionů a i v ostatních regionech se stává 17-30 % ekonomicky aktivních obyvatel pracovními migranty. Celková částka, kterou tito migranti posílají zpět do Tádžikistánu představuje 20-50 % hrubého domácího produktu země. Tádžikistán tak je odkázán na obnosy přicházející ze zahraničí více než jakákoliv jiná země na světě a pracovní migrace má negativní brzdící vliv na domácí výrobu (Erlich, 2006).

Obr. 3: Cílové země pracovní migrace z Tádžikistánu

Zdroj: Olimova - Bosc, 2003: 22

8.2 Afghánistán a drogová problematika

Do roku 2001 bylo možné, kvůli vnitřnímu konfliktu, pokládat Afghánistán za hlavní zdroj napětí a nestability ve Střední Asii. Nejvíce byly ohroženy státy, které s Afghánistánem přímo hraničí. To je případ Tádžikistánu, který dodnes čelí náporu uprchlíků a také přílivu narkotik.

Tádžikistán je jedním z nejvyužívanějších tranzitních států pro pašování opia a heroinu z Afghánistánu. Kombinace stěží fungující ekonomiky a značné prostupnosti středoasijských hranic vytvořila z Tádžikistánu hlavní drogovou bránu do Střední Asie. Nejvíce se pro tento účel v devadesátých letech využíval Horský Badachšán, který nemá tádžická vláda plně pod kontrolou, a dále jižní Tádžikistán a hraniční řeka Pjandž. Takovéto prostředí umožňuje vznik militantních skupin, pro které se obchod s drogami stal hlavním zdrojem příjmů. Na přelomu století se taková ozbrojená skupina polního velitele Džumy Namangáního¹⁶ stala velkou hrozbou pro celý středoasijský region, a to nejen svými nelegálními obchody. S využitím napjaté sociální a ekonomické situace se mu podařilo naverbovat množství nezaměstnaných, zejména mladých lidí a v letech 1999-2001 se pokusila skupina proniknout do Ferganské kotliny s cílem vyhlásit islámský chalífát a zajistit si tak kontrolu drogových tras z Afghánistánu do Kyrgyzstánu a Uzbekistánu (Horák, 2005b: 32). Ani po pádu hnutí Tálibán v Afghánistánu, jenž byl považován za hlavního dodavatele opia na světové trhy nedošlo ke zlepšení a v letech 2002-2003 se začala zvyšovat produkce této látky a s ní i její tranzit do Střední Asie.

Sociální dopad obchodu s drogami je hrozivý. Podle Swanströma a kol. (2005: 30) se předpokládá, že „v Tádžikistánu existuje 100 000 uživatelů drog a 70 % užívá opiáty, stále více heroin“. Navíc přes 80 % HIV pozitivních případů představují osoby užívající drogy intravenózně a pokud se tranzit drog zvýší, může dojít k nekontrolovatelnému rozvoji epidemie AIDS.

S Afghánistánem souvisí také výrazné množství uprchlíků. Podle statistik UNHCR se v Tádžikistánu od poloviny 90. let nacházelo několik tisíc afghánských uprchlíků, kteří prchali před fundamentalistickým hnutím Tálibán. Jejich počet se zvýšil v roce 2000, kdy Tálibán dobyl část území Severní aliance v severoafghánské provincii

¹⁶ Podobná skupina byla vedena uzbeckým uprchlíkem Tel Udešefem a má základnu v okolí severoafghánského města Mazar-e Šaríf.

Kundúz. Většina z nich utekla přes hory do Autonomní provincie Horský Badachšán¹⁷. I když ke zlepšení došlo po pádu Tálíbanu, přesto zůstalo v Tádžikistánu několik tisíc Afghánců, o jejichž budoucnosti nebylo rozhodnuto. Kromě této skupiny se podle ministerstva vnitra Tádžikistánu nachází v zemi asi 20 000 afghánských migrantů, kterým slouží Tádžikistán jako tranzitní země při cestě do dalších zemí SNS (Erlich, 2006).

8.3 Ferganská kotlina

V tomto regionu se na malém prostoru stýkají hranice tří států (Kyrgyzstánu, Uzbekistánu a Tádžikistánu), což vytváří značnou etnickou heterogenitu oblasti. V minulosti patřila převážná část kotliny Uzbekistánu, a proto se dnes nachází v Tádžikistánu a Kyrgyzstánu významná uzbecká menšina¹⁸. Celá oblast je navíc dosti nábožensky a kulturně konzervativní a velmi hustě zalidněná. Společně s vysokou nezaměstnaností, která je důsledkem perestrojky a transformace nově nezávislých států, vytváří tyto faktory určité napětí, jenž může přerůst v konflikt. Tak se stalo již na přelomu 80. a 90. let minulého století, jak popisuje Horák (2005b: 40). „Roku 1989 začaly ozbrojené srážky v uzbecké části Ferganské kotliny mezi Uzbecky a tzv. meschetskými Turky, kteří sem byli násilně deportováni roku 1944 z jižní části Gruzie na gruzínsko-tureckém pomezí. Následoval masový exodus přibližně 100 000 meschetských Turků z Ferganské kotliny“. O rok později se vyskytly nepokoje i v kyrgyzských městech Oš a Ťzgen mezi tamní menšinou Uzbeků a Kyrgyzy. Výsledkem bylo 171 mrtvých a více než tisíc zraněných.

Přestože místní obyvatelé a političtí představitelé zainteresovaných zemí nemají zájem na ozbrojených konfliktech v této ekonomicky důležité oblasti, vytváří se v kotlině díky bohatým nalezištím plynu, ropy a kovových rud, vzrůstajícímu islámskému radikalismu a populační explozi v celém středoasijském regionu, velká potenciaální hrozba pro stabilitu všech tří výše zmíněných států.

¹⁷ UNHCR registroval 15 354 uprchlíků z Afghánistánu, včetně asi 10 000 uprchlíků, jenž tádžické autority odmítly přijmout a ti tak uvízli na dvou písčitých mělčinách na řece Pjandž mezi minovým polem a elektrickým plotem na tádžické straně a Tálíbanem na straně druhé (Erlich, 2006)

¹⁸ V Kyrgyzstánu tvoří Uzbeki 13,8 % populace (v Ošské oblasti je to však 26 % a v některých místech je tento podíl ještě vyšší) a v Tádžikistánu 15,3 % (především na severu země v Sogdijské oblasti).

8.4 Hraniční spory

8.4.1 Tádžikistán – Uzbekistán

Hlavní spor mezi Tádžikistánem a Uzbekistánem má své kořeny v sovětském přerozdělování a rýsování hranic Střední Asie ve 20. letech 20. století. V té době byla města Samarkand a Buchara – dvě z historicky nejdůležitějších měst ve Střední Asii a navíc se silnou tádžickou populací – začleněna do Uzbekistánu, což rozhněvalo mnoho Tádžiků a vzbudilo nemalé iredentistické smýšlení. Tyto tendence se znovu objevily na počátku devadesátých let při získání nezávislosti, kdy se místy projevovaly snahy o revitalizaci problému tradičních tádžických území (Horák, 2005b: 136). K útlumu došlo díky občanské válce v Tádžikistánu, ale i přesto se Uzbekistán obával, že se iredentismus může znovu objevit. V těchto dvou městech a jejich okolí se totiž nachází oficiálně asi 1,25 milionů etnických Tádžiků, ale mluví se až o sedmi milionech, a že úřady v sovětském období registrovaly mnoho Tádžiků jako Uzbeky. Proto při snaze potlačit tádžickou identitu zakázala uzbecká vláda v některých částech země tádžicky psané knihy, kvůli jejich ideologické nevhodnosti (ICG, 2002: 11). Uzbekistán se také obává příklonu tádžické menšiny a etnických Uzbeků, kteří uprchli z Tádžikistánu v době konfliktu, k islámskému radikalismu. Tyto obavy byly nakonec příčinou náletů na pozice Islámského hnutí Uzbekistánu (ozbrojená složka a zároveň hlavní jádro byly pod vedením Džumy Namangáního – viz výše) v Tádžikistánu a rozmístění min podél hranice. Tento incident jen zvýraznil propast a nenávisť mezi sousedy.

8.4.2 Tádžikistán – Kyrgyzstán

Rozpory mezi Tádžikistánem a Kyrgyzstánem se týkají především vymezení hranic, nelegální migrace a zdrojů. Problematickým bodem při vyjednávání jsou dvě tádžické enklávy uvnitř kyrgyzské části Ferganské kotliny (Varuch a Qalacha). Vztahy mezi Kyrgyzstánem a obyvateli těchto enkláv jsou narušovány spory o vodu a půdu, které na přelomu 80. a 90. let 20. století málem přerostly v ozbrojený konflikt. Obyvatelé enkláv se stále obávají o přístup k vodě z řeky, která jejich území protíná a nevymezené hranice vyvolávají dohady o pastviny a práva pást dobytek (ICG, 2002: 19). Navíc dochází k nárůstu izolace, protože místní nemluví jinak než tádžičtinou a došlo také k oslabení vzájemných styků mezi enklávami, poté co bylo po roce 1995 zrušena pravidelná autobusová linka. Tato izolace podporuje pocit odcizení, který by se mohl stát živnou půdou pro radikální islámské skupiny.

Podél zbývající části hranice dochází k méně výrazným sporům o přístup k vodě a dalším zdrojům, včetně půdy. Kyrgyzské úřady si stěžují na de facto posunování hranic severněji tádžickými farmáři, jenž hledají půdu. K určitému pokroku došlo v červnu 2001, kdy došlo k dohodě mezi Sogdijskou oblastí na tádžické straně a kyrgyzskou provincií Batken o rozdělení a užívání půdy a vody (ICG, 2002: 19). Pro dlouhodobější řešení je ale nutné zřídit jasně vyznačenou hranici, která umožní svobodný pohyb obchodníkům a cestujícím, zatímco zamezí pašování drog a pohyb kriminálních skupin.

9 Závěr

Občanská válka v Tádžikistánu v letech 1992-1997 způsobila ohromné materiální škody, smrt desítek tisíc lidí a přesuny či útěk statisíců obyvatel této malé, hornaté a velmi chudé země. Dodnes se země potýká nejen s následky ozbrojeného konfliktu, ale také s rozpadem sovětského bloku.

Jak bylo uvedeno v úvodní části bakalářské práce, Tádžikistán se ocitl po získání nezávislosti v těžké situaci, kdy se do popředí rvaly demokratické myšlenky, tádžický nacionalismus, islamizační tendence a své pozice nechtěly opustit komunistické špičky. Všechny tyto proudy ale převyšovala regionální klanová příslušnost. Tyto faktory ovlivnily průběh válečného konfliktu a hrály významnou roli při přesídlování osob uvnitř Tádžikistánu, stejně tak i při útěku velkého množství uprchlíků do okolních zemí. V hlavní části práce jsem se tedy snažil popsat celkovou problematiku uprchlíků a vnitřně přesídlených osob v Tádžikistánu. Jak vyplývá z analýzy, proudy uprchlíků se odvíjely od etnické příslušnosti. Značná část z velkého množství Rusů žijících v Tádžikistánu se rozhodla emigrovat ještě před vypuknutím těžkých bojů a směřovala zpět do Ruska. Stejně tak příslušníci dalších etnik směřovali do zemí svého původu. Etničtí Tádžikové byli pro změnu přesídlování uvnitř země a jednalo se zejména o osoby z regionů, ve kterých měla výraznou podporu opozice. Část těchto přesídlenců byla nakonec vytlačena až do sousedního Afghánistánu a stali se tak z nich uprchlíci v cizí zemi.

Až s příchodem mezinárodních organizací, zejména UNHCR, získala nepřehledná situace s uprchlíky a vnitřně přesídlenými osobami určitý řád a byla odstartována organizovaná repatriace a následná reintegrace. Tyto náročné a zdlouhavé procesy mohly být uskutečňovány jen za pomoci a spolupráce vlády Tádžikistánu a dalších mezinárodních organizací. Proto byla část práce věnována zmapování těch nejvýznamnějších organizací, které usilovaly o co nejhladší návrat a reintegraci uprchlíků. O náročnosti těchto úkolů svědčí jejich přítomnost i deset let po oficiálním ukončení války.

Současná situace Tádžikistánu není nijak příznivá, a to, jak z důvodů vnějších (sousedství nestabilního Afghánistánu, špatné vztahy se sousedním Uzbekistánem), tak i z důvodů vnitřních. Těmi jsou především slabá ekonomika, závislá na exportu hliníku a bavlny, a pašování drog. Je zřejmé, že bez vnější pomoci Tádžikistán svou pozici nezlepší. Otázkou zůstává zda se i nadále při hledání pomoci orientovat na Rusko, pro

které je Tádžikistán hlavní oporou v regionu, nebo se pokusit získat Spojené státy, pro jejichž zájmy má Tádžikistán význam pouze z hlediska zajištění bezpečnosti strategických zdrojů v regionu, a to spíše jen v případě zhoršení situace v Afghánistánu. Jisté je, že přítomnost obou států není zřejmě možná, protože k takovéto situaci došlo pouze na přechodnou dobu v souvislosti s operací v Afghánistánu a tzv. bojem proti terorismu. Následná americká politika a rozpory velmocí ve vztahu k válce v Iráku ukázaly, že spojenectví bylo spíše taktickým manévrem. Každopádně rivalita mezi USA a Ruskem by mohla mít jednoznačného vítěze, protože Moskva nemůže konkurovat americkým dolarům (Horák, 2005b: 121).

Během psaní bakalářské práce jsem zjistil, že tato problematika je dosti obsáhlá a v budoucnu je možno ji dále rozpracovat. Podrobnější sledování by si jistě zasloužil dlouhotrvající proces reintegrace uprchlíků a bývalých vojáků. Stejně tak by bylo užitečné více se zaměřit na problém pracovní migrace a její důsledky na hospodářství Tádžikistánu. Bylo by možné podrobněji rozpracovat potencionální konfliktní zóny, které představují ohrožení bezpečnosti nejen Tádžikistánu, ale i celého regionu Střední Asie. Možné ozbrojené konflikty totiž mohou mít za následek další proudy uprchlíků a vnitřně přesídlených osob.

Použité zdroje

ABDUALLEV, Rašíd – BABACHANOV, Umed. Děkujeme Tálibánu za mírovou dohodu v Tádžikistánu. *Mezinárodní politika*, 1997, roč. 21, č. 11, s. 22-23. ISSN 0543-7962.

AKBARZADECH, Shahram. Why did nationalism fail in Tajikistan?. *Europe-Asia Studies*, November 1996, vol. 48, no. 7, s. 1105–1129.

AKF. *Tajikistan Report 2002: A Summary of the Foundation's Activities* [online]. Aga Khan Foundation, 2002. Dostupné z: <http://www.akdn.org/akf/tajikrep_02.pdf>.

CIA. *The World Factbook – Kyrgyzstan* [online]. nedatováno, last update 17th of April 2007 [cit. 2007-05-02]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/kg.html>>.

DENG, Francis. *Human rights questions: Human rights situations and reports of special rapporteurs and representatives. Internally displaced person. Annex, Profiles of Displacement: Tajikistan* [online]. UN General Assembly Mission Report, 26 October 1996, A/51/483/add.1. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/home/RSDCOI/3ae6af070.pdf>>.

DRUKE, Luise. Housing and property restitution for returnees in Tajikistan in the 1990s. *Refugee Survey Quarterly*, 2000, vol. 19, no. 3, s. 113 – 129.

ERLICH, Aaron. *Tajikistan: From Refugee Sender to Labor Exporter* [online]. Migration Policy Institute, July 2006 [cit. 2007-03-22]. Dostupné z: <<http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?ID=411>>.

FRD. *Country profile: Tajikistan* [online]. Library of Congress – Federal Research Division, January 2007. Dostupné z: <<http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/profiles/Tajikistan.pdf>>.

GRETSKY, Sergei. Civil War in Tajikistan: Causes, Developments and Prospects for Peace. In *Central Asia: Conflict, Resolution, and Change*. Sagdeev, Roald Z. – Eisenhower, Susan (eds.). The Center for Political and Strategic Studies, 1995, [cit. 2007-03-12]. Dostupné z: <<http://www.eisenhowerinstitute.org/programs/globalpartnerships/securityandterrorism/coalition/regionalrelations/ConflictBook/Gretsky.htm>>.

HORÁK, Slavomír. Horský Tádžikistán na horké půdě. *Mezinárodní politika*, 2001, roč. 25, č. 5, s. 14 – 16. ISSN 0543-7962.

HORÁK, Slavomír. Konfliktní zóny ve Střední Asii. *Mezinárodní politika*, 2000, roč. 24, č. 9, s. 16 – 18. ISSN 0543-7962.

HORÁK, Slavomír. *Občanská válka v Tádžikistánu a vnitropolitický vývoj v zemi v letech 1991-1997* [online]. 1999 [cit. 2007-03-21]. Dostupné z: <<http://slavomirhorak.euweb.cz/Tajikistan.htm>>.

HORÁK, Slavomír. Rusko v současné Střední Asii – návrat nebo kontinuita? Případ Tádžikistánu. *Mezinárodní vztahy*, 2005a, roč. 40, č. 3, s. 93–111. ISSN 0323-1844.

HORÁK, Slavomír. *Střední Asie mezi Východem a Západem*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005b. 259 s. ISBN 80-246-0906-1.

Human Rights Watch/Helsinki. Return to Tajikistan: Continued regional and ethnic tensions. *Human Rights Watch Country Report* [online]. May 1995, vol. 7, no. 9. [cit. 2007-03-22]. Dostupné z <<http://www.hrw.org/reports/1995/Tajik.htm>>.

Human Rights Watch/Helsinki. Tajik refugees in northern Afghanistan: Obstacles to repatriation. *Human Rights Watch Country Report* [online]. May 1996, vol. 8, no. 6. [cit. 2007-04-08]. Dostupné z <<http://hrw.org/reports/1996/Tajik.htm>>.

HUNT, Kathleen. *Tajikistan: refugee reintegration and conflict prevention* [online]. Open Society Institute: Forced Migration Projects, 1998 [cit. 2007-04-09]. Dostupné z: <<http://www.osi.hu/fmp/html/Tajikistan.html>>.

ICG. *Central Asia: Border disputes and conflict potential* [online]. Osh/Brussels: International Crisis Group, 2002. Dostupné z: <<http://www.untj.org/files/reports/Central%20Asia-Border%20Disputes%20and%20Conflict%20Potential.pdf>>.

ICG. *Central Asia: Drugs and conflict* [online]. Osh/Brussels: International Crisis Group, 2001a. Dostupné z: <<http://www.untj.org/files/reports/Central%20Asia-Drugs%20and%20Conflict.pdf>>.

ICG. *Tajikistan: an uncertain peace* [online]. Osh/Brussels: International Crisis Group, 2001b. Dostupné z: <<http://www.reliefweb.int/library/documents/2001/icg-taj-24dec.pdf>>.

IFCP. *Reintegration of ex-combatants in Tajikistan – UNDP Rehabilitation, Reconstruction and Development Programme* [online]. Internet Forum on Conflict Prevention, 2006. Dostupné z: <<http://unddr.org/docs/GetBin.pdf>>.

INS. *Alert Series. Tajikistan: Political conditions in post-Soviet era* [online]. Washington, D.C.: Immigration and Naturalization Service, Resource Information Center, September 1993. Dostupné z <<http://www.uscis.gov/files/nativedocuments/tajiks94.pdf>>.

LAW, Gwillim. *Regions of Tajikistan* [online]. c1999, 2001-2005, last updated 2005-10-16 [cit. 2007-03-20]. Dostupné z: <<http://www.statoids.com/utj.html>>.

NETOPIL, Rostislav. – SKOKAN, Ladislav. *Geografie SSSR*. 1. vyd. Praha: SPN, 1989. 400 s. ISBN 80-04-22269-2.

OLIMOVA, Saodat – BOSC, Igor. *Labour migration from Tajikistan* [online]. Dushanbe: Mission of the International Organization for Migration, 2003. Dostupné z: <http://www.iom.tj/publications/labour_migration_2003.pdf>.

PALMER, John., et al. *Všechno o Zemi: místopisný průvodce světem*. 2. vydání. Praha: Reader's Digest Výběr, 2000. 768 s. ISBN 80-86196-17-8.

Perry-Castañeda Library. *Tajikistan: Major ethnic groups* [online]. last update 14th of March 2007 [cit. 2007-05-01]. Dostupné z: <http://www.lib.utexas.edu/maps/commonwealth/tajikistan_ethnic_92.jpg>.

Save the Children. *Tajikistan: save the Children* [online]. c2007 [cit. 2007-04-16]. Dostupné z: <<http://www.savethechildren.org/countries/middle-east-eurasia/tajikistan.html>>.

SFL. Tajikistan: The Response [online]. c2007 [cit. 2007-04-15]. Dostupné z: <<http://www.shelter.org/countries/tajikistan.php?r=resp>>.

SWANSTRÖM, Niklas, et al. *A Strategic Conflict Analysis of Central Asia with a focus on Kyrgyzstan and Tajikistan*. The Central Asia-Caucasus Institute, Silk Road Studies Program, June 2005. Dostupné z: <http://www.silkroadstudies.org/docs/publications/2005/SIDA_CA.pdf>.

UN. *Fakta a čísla OSN. Základní údaje o Organizaci spojených národů*. Praha: Informační centrum OSN, 2005. xviii, 297 s. ISBN 80-86348-02-4.

UN. *Progress report of the Secretary-General on the situation in Tajikistan* [online]. United Nations, Secretary-General's report to the Security council, 10 February 1998. Dostupné z: <<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N98/028/37/IMG/N9802837.pdf?OpenElement>>.

UNHCR. *Applicability of the "Ceased Circumstances" Cessation Clauses to Tajik Refugees Who Fled Their Country as a Result of the Civil Conflict From 1992 to 1997* [online]. United Nations High Commissioner for Refugees, December 2005. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/home/RSDLEGAL/43a954464.pdf>>.

UNHCR. *Country information – Tajikistan* [online]. c2001-2007 [cit. 2007-05-01]. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3e8967944.pdf>>.

UNHCR. *Global Appeal 1999 – Tajikistan* [online]. December 1998 [cit. 2007-04-14]. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3eaff4422.html>>.

UNHCR. *Statistical yearbook 2001. Statistical Annex* [online]. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, October 2002. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/home/STATISTICS/3dcb7f9e4.pdf>>.

UNHCR. *Statistical yearbook 2002. Country data sheets: Tajikistan* [online]. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees, July 2004. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/static/home/statistical_yearbook/2002/toc2.htm>.

UNHCR. *The state of the world's refugees 1995: In search of solution* [online]. Oxford: Oxford University Press, 1995. Box 1.1 Displaced people in the former Soviet states. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?id=3eedd83d2&tbl=PUBL>>.

UNHCR. *The state of the world's refugees 1995: In search of solution* [online]. Oxford: Oxford University Press, 1995. Box 2.5 Restoring stability in Tajikistan. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/cgi-bin/texis/vtx/home/opendoc.pdf?id=3eedd8db4&tbl=PUBL>>.

UNHCR. *The state of the world's refugees 2000: Fifty years of humanitarian action*. Oxford: Oxford University Press, 2000. Chapter 8 Displacement in the former Soviet region. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/publ/PUBL/3ebf9bb30.pdf>>.

UNHCR. *UNHCR prepares for repatriation after Tajik peace agreement* [online]. UNHCR Press Releases, 27 June 1997 [cit. 2007-04-18]. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/news/NEWS/3ae6b8122c.html>>.

UNHCR. *UNHCR's Operational Experience With Internally Displaced Persons* [online]. United Nations High Commissioner for Refugees: Division of International Protection, September 1994. Dostupné z: <<http://www.unhcr.org/home/RSDLEGAL/3ae6b3400.pdf>>.

USCR. *World Refugee Survey 2000*. U. S. Committee for Refugee, June 2000. 328 s. ISBN 0-936548-07-X.

USCRI. *Country report: Kazakhstan 1998* [online]. U. S. Committee for Refugees and Immigrants, 1998a [cit. 2007-04-05]. Dostupné z: <http://www.refugees.org/countryreports.aspx?__VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0J1dHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=968&subm=&ssm=&map=&_ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>>.

USCRI. *Country report: Tajikistan 1997* [online]. U. S. Committee for Refugees and Immigrants, 1997a [cit. 2007-04-08]. Dostupné z: <http://www.refugees.org/countryreports.aspx?__VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0J1dHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=895&subm=&ssm=&map=&_ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>>.

USCRI. *Country report: Turkmenistan 1998* [online]. U. S. Committee for Refugees and Immigrants, 1998b [cit. 2007-04-05]. Dostupné z:
<http://www.refugees.org/countryreports.aspx?__VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0J1dHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=1013&subm=&ssm=&map=&_ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>>.

USCRI. *Country report: Uzbekistan 1997* [online]. U. S. Committee for Refugees and Immigrants, 1997b [cit. 2007-04-05]. Dostupné z:
<http://www.refugees.org/countryreports.aspx?__VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0J1dHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=905&subm=&ssm=&map=&_ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>>.

USCRI. *Country report: Uzbekistan 2000* [online]. U. S. Committee for Refugees and Immigrants, 2000 [cit. 2007-04-05]. Dostupné z:
<http://www.refugees.org/countryreports.aspx?__VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0J1dHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=438&subm=&ssm=&map=&_ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>>.

USCRI. *Country report: Uzbekistan 2002* [online]. U. S. Committee for Refugees and Immigrants, 2002 [cit. 2007-04-05]. Dostupné z:
<http://www.refugees.org/countryreports.aspx?__VIEWSTATE=dDwxMTA1OTA4MTYwOztsPENvdW50cnlERDpHb0J1dHRvbjs%2BPrImhOOqDI29eBMz8b04PTi8xjW2&cid=545&subm=&ssm=&map=&_ctl0%3ASearchInput=+KEYWORD+SEARCH&CountryDD%3ALocationList=>>.

USDS. *Tajikistan human rights practices, 1993* [online]. U. S. Department of State, January 1994 [cit. 2007-04-03]. Dostupné z:
<http://dosfan.lib.uic.edu/ERC/democracy/1993_hrp_report/93hrp_report_eur/Tajikistan.html>.

WB. *Tajikistan – Country Brief 2006* [online]. September 2006 [cit. 2007-04-19]. Dostupné z:
<<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TAJIKISTANEXTN/0,,contentMDK:20630697~menuPK:287255~pagePK:141137~piPK:141127~theSitePK:258744,00.html>>.

WFP. *Protracted Relief and Recovery Operation - Tajikistan 6087.00* [online]. World Food Programme, 1999. Dostupné z:
<<http://www.wfp.org/eb/docs/1999/6087.00~2.pdf>>.

WFP. *Where we work – Tajikistan* [online]. c2007 [cit. 2007-04-15]. Dostupné z:
<http://www.wfp.org/country_brief/indexcountry.asp?country=762>.

WILKINSON, Ray. Nine million ghosts. *Refugees*, 2003, vol. 3, no. 132, s. 12-13. ISSN 0252-791X

Summary

Váleční uprchlíci v Tádžikistánu v 90. letech 20. století

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou uprchlíků v Tádžikistánu v posledním desetiletí 20. století. Jejím cílem je podat ucelený přehled této problematiky a poukázat na možné budoucí problémy.

Práce popisuje příčiny a průběh občanské války, která měla za následek velké množství uprchlíků. Zkoumá charakteristické rysy, zejména směry a etnickou strukturu, uprchlických proudů. Dále popisuje dva důležité postkonfliktní procesy, kterými jsou repatriace a reintegrace uprchlíků. S nimi souvisí následný přehled mezinárodních organizací, jenž měly velký podíl na poválečné rekonstrukci Tádžikistánu. Závěr bakalářské práce je věnován zdrojům potencionálních konfliktů, které mohou ohrozit stabilitu celého regionu Střední Asie.

Klíčová slova – občanská válka, Tádžikistán, uprchlíci, repatriace a reintegrace, UNHCR, pracovní migrace, problematika drog

War refugees in Tajikistan in 1990s

This bachelor thesis deals with issue of refugees in Tajikistan in last decade of twentieth century. It aims on providing a compact overview of this issue and on referring to possible problems in future.

The work describes causes and course of the civil war which results in large number of refugees. It examines characteristic features, especially directions and ethnic structure, of refugees flows. Further, it describes two important post conflict processes, which are repatriation and reintegration of refugees. With them relates subsequent survey of international organizations that participate in reconstruction of Tajikistan. The end of this bachelor thesis devotes to sources of potential conflicts, which can endanger stability of the region Central Asia.

Key words – civil war, Tajikistan, refugees, repatriation and reintegration, UNHCR, labor migration, drug problem

PŘÍLOHY

Seznam příloh

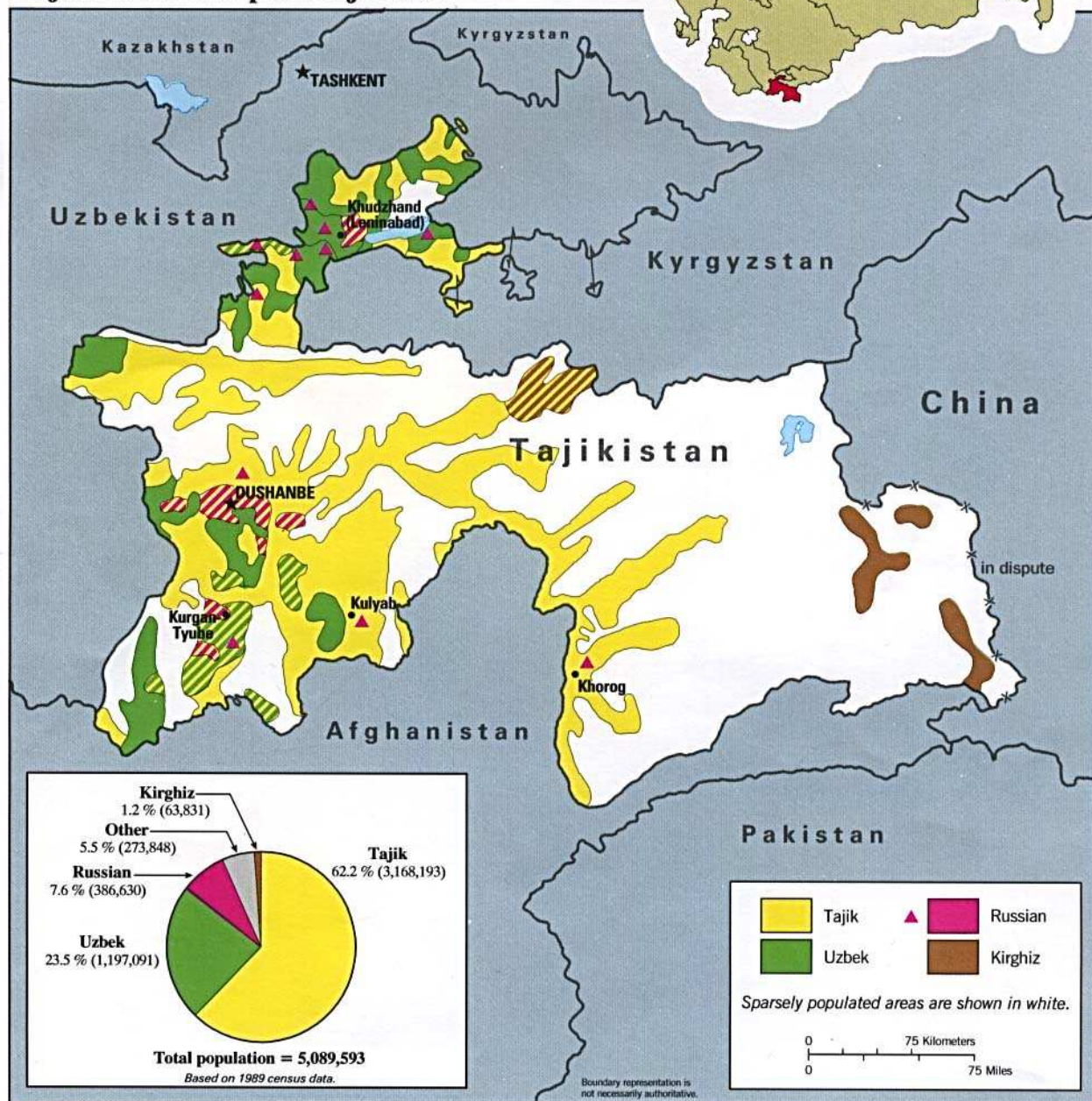
Příloha 1: Etnická struktura Tádžikistánu v roce 1989

Příloha 2: Protokol o uprchlících podepsaný představiteli vlády a opozice 13. ledna 1997 (anglická verze)

Příloha 3: Rozmístění imigrantů z Tádžikistánu v regionech Uzbekistánu v roce 2003

Příloha 1: Etnická struktura Tádžikistánu v roce 1989

Major Ethnic Groups in Tajikistan

Zdroj: Perry-Castañeda Library

Příloha 2: Protokol o uprchlících podepsaný představiteli vlády a opozice 13. ledna 1997 (anglická verze)

Protocol on refugees, signed in Tehran on 13 January 1997

With a view to overcoming the consequences of the civil war and achieving peace and national accord in the country, and in accordance with the protocol on the fundamental principles for establishing peace and national accord in Tajikistan of 17 August 1995, the joint statement on the results of the fourth round of inter-Tajik talks in Almaty and the appeal by the President of the Republic of Tajikistan, Mr. Emomali S. Rakhmonov, and the leader of the United Tajik Opposition, Mr. S. Abdullo Nuri, to their fellow countrymen who had been forced to leave the country, adopted in Moscow on 23 December 1996, the delegations of the Republic of Tajikistan and the United Tajik Opposition (hereinafter referred to as "the Parties"), have agreed as follows:

1. To step up mutual efforts to ensure the voluntary return, in safety and dignity, of all refugees and displaced persons to their homes, and to complete this process within 12 to 18 months from the date of signature of this Protocol. With a view to ensuring their safety, honour and dignity, the Parties also call upon the United Nations, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) and the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) to provide assistance in order to ensure the safety of returning refugees and displaced persons and to establish and expand their presence at places where such persons are living.
2. The Government of the Republic of Tajikistan assumes the obligation to reintegrate returning refugees and displaced persons into the social and economic life of the country, which includes the provision to them of humanitarian and financial aid, assistance in finding employment and housing and the restoration of all their rights as citizens of the Republic of Tajikistan (including the return to them of dwellings and property and guaranteed uninterrupted service), and not to institute criminal proceedings against returning refugees or displaced persons for their participation in the political confrontation and the civil war, in accordance with the legislative acts in force in the Republic.

3. The Parties have decided to resume the work of the Joint Commission on problems relating to refugees and, within one month from the date of signature of this Protocol, with the assistance of UNHCR, to draw up a statute of the Commission.

4. The Parties have decided to instruct the Joint Commission, with the participation of representatives of local hukumats (executive committees) and the United Tajik Opposition for the period during which this Protocol is being implemented, to visit on a regular basis, in accordance with a separate timetable, refugee camps in the Islamic Republic of Afghanistan, places in the Commonwealth of Independent States (CIS) where there are concentrations of refugees and districts in the Republic of Tajikistan to which refugees and displaced persons intend to return. Similar visits shall be organized by the Joint Commission to places where displaced persons live in large numbers. The above-mentioned timetable shall be agreed by the Joint Commission within one month from the date of signature of this Protocol.

5. The Parties appeal to the Governments of the CIS States to consider issuing temporary identity documents to refugees from Tajikistan and to assist UNHCR in carrying out additional measures to ensure the safety of refugees and to defend their honour and dignity.

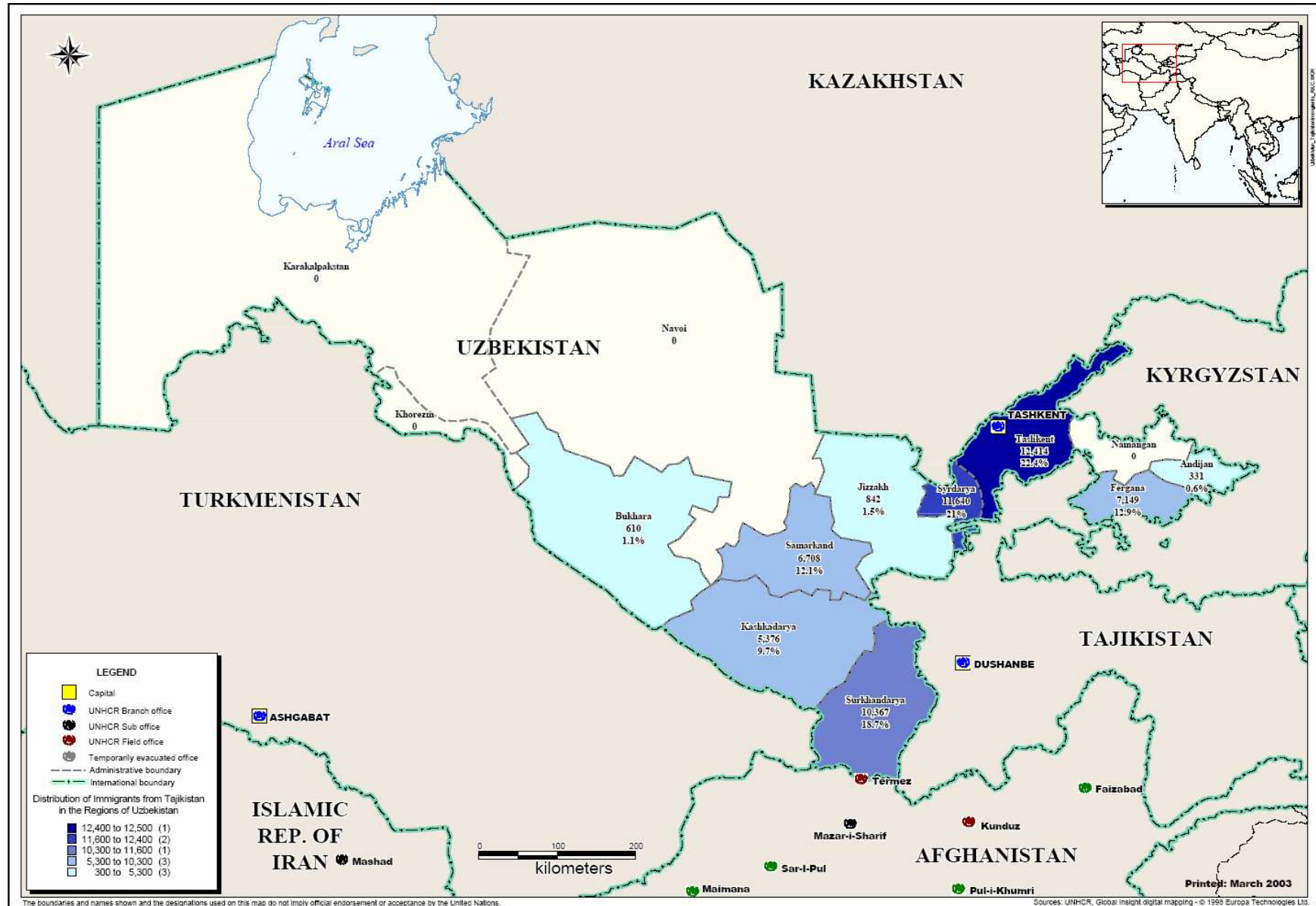
6. The Parties express their sincere gratitude to the United Nations, UNHCR, OSCE, donor countries and the Aga Khan Foundation for their assistance and at the same time make an urgent appeal to them and to the International Monetary Fund, the World Bank, the European Development Bank, the Islamic Bank and the Aga Khan Foundation to provide additional and substantial financial and material support to refugees and displaced persons and to the Joint Commission on problems relating to refugees, and also for the purpose of rehabilitating the national economy destroyed by the war and improving the well-being of the population.

(Signed) Talbak NAZAROV
Head of the delegation
of the Government of the
Republic of Tajikistan

(Signed) Khoja Akbar TURAJONZODAH
Head of the delegation of
the United Tajik Opposition

(Signed) Gerd Dietrich MERREM
Special Representative of the Secretary-General
of the United Nations for Tajikistan

Příloha 3: Rozmístění imigrantů z Tádžikistánu v regionech Uzbekistánu v roce 2003

Zdroj: UNHCR, 2001-2007